

మొదటికూర్పు : వేయి ప్రతులు.

ఆంధ్రకీర్తి గ్రంథమాలలో

క్రింది గ్రంథములు ప్రచురణమందినవి.

౧. ఆంధ్రరమణీమణులు : మొదటిభాగము.

౨. కేయూరబాహుచరిత్రము : వచనము.

క్రింది గ్రంథములు క్రమ ప్రచురణమందగును.

3. ఆంధ్రరాజభక్తులు.

౪. ఆంధ్రరమణీమణులు : రెండవభాగము.

చెన్నపురి
శ్రీ భారతి ముద్రణాలయము.

ఆంధ్రకీర్తి గ్రంథమాల

ఆంధ్రరాష్ట్రనిర్మాణమునకు ప్రబలప్రయత్నములుసాగుచున్న ఈశుభదినములలో ఆంధ్రకీర్తిని పునశ్చరణచేసి ఆంధ్రపుత్రులయందును, ఆంధ్రపుత్రికలయందును ఆంధ్రాభిమానమును రేకెత్తించి యథాశక్తిని ఆంధ్రసేవచేయుటకై ఆంధ్రులలో కీర్తివిస్తారుల జీవితములను గానము చేయుగ్రంథములు; ఆంధ్రచరిత్ర, ఆంధ్రవాఙ్మయము, ఆంధ్రసంపద, ఆంధ్రప్రతిభ మొదలగువానిని ప్రస్తరించుపుస్తకములు; ఆంధ్రునకు కీర్తి దెచ్చు ఉపజ్ఞామహితములగు పద్యకావ్యములు; ఆంధ్రునివిజ్ఞానమునకు దోహదముచేయు తదితరగ్రంథములు ప్రచురించుటకు ప్రారంభింప బడినది.

ఆంధ్రకీర్తిగ్రంథమాల: తొలిపుష్పము

ఆంధ్రరమణీమణులు

మొదటిభాగము. ఇందు రుద్రమ్మ, గణపమ్మ, నాగమ్మ, మాంచాల, రాగమ్మ, మహాలక్ష్మమ్మ, సీతమ్మ, మల్లమ్మ, రమణమ్మ అను తొమ్మండుగురు తెనుగుతెఱవల జీవితములు తేట తెనుగున వ్రాయబడినవి. గ్లేజుకాగితములు. క్రౌనుసైజు. 96 పుటలు. చక్కనిఅచ్చు. ఈగ్రంథముపై పత్రికలిచ్చిన అభిప్రాయములనుండి కొన్నిమచ్చుకి:

"ఆంధ్రులలో నక్షరాస్యులగువారెల్ల చదువదగుపొత్తము."

—కాంగ్రెస్.

"ఈ వీరవనితలచరితలు ఆంధ్రనారీమణులెల్లరు చదువదగినవి."

—సత్యాగ్రహి.

"పుస్తకమంతయు గ్రంథకర్తగారి సహజమగు పటిమగలభావయందున్నది."

—జమీన్దారిరైతు.

ఆంధ్రకీర్తి గ్రంథమాల

ఉద్ధారకులు

౧. దేశోద్ధారక, విశ్వదాత
కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారు
ఆంధ్రపత్రికాధిపతులు, చెన్నపురి.

౨. డాక్టరు కే. యన్. కేసరిగారు
'గృహలక్ష్మి' సంపాదకులు, చెన్నపురి.

3. శ్రీ చిరుమామిళ్ల విజయపార్థసారథిగారు
ముప్పాళ్ల, నందిగామతాలూకా.

మహారాజపోషకులు

౧. డాక్టరు జమ్మి వేంకటరమణయ్యగారు,
స్ప్లీను అండ్ లివర్ స్పెషలిస్టు,
8, శాలై వీధి, మైలాపూరు, మదరాసు.

రాజపోషకులు

౧. రాజా మల్రాజు వేంకటనరసింహారావుబహద్దరు
జమీందారు, నరసారావుపేట.

౨. వెత్సా రామలింగయ్య అండ్ సన్సు
రాజమండ్రి.

3. కొత్త వేంకటరామయ్యగారు
యాదవోలు ప్రొప్రయిటరు, రాజమండ్రి.

*

* *

విషయసూచిక

* *

*

పీఠిక

ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు కీర్తిని దెచ్చు ప్రాచీనపద్య కావ్యములలోనొకటియు, శిల్పము మెరయ మంచనమహాకవి రచియించినదియునగు 'కేయూరబాహుచరిత్ర'మున కీగ్రంథము వచనము సేఁత. ఆంధ్రసారస్వతమందలి కావ్యరత్నములను వచనరూపమునఁ గ్రొత్త వెల్వరించి మన విద్యార్థులకు బాల్యముననే పరిచయము చేయుట యెన్నయు నుచితము. ఇట్లు కల్పింపఁబడినపరిచయము విద్యార్థులమనములను గాలక్రమమున మూలగ్రంథములపయిఁ బ్రసరింపఁజేయును. ఆంగ్లవిద్యావంతులగునాంధ్రులు ప్రస్తుతము ఆంధ్రకావ్యములపట్ల విముఖులై యున్నారు. బాల్యముననే ప్రయత్నమున నాంధ్రకావ్యరత్నములను మనవిద్యార్థులకుఁ బరిచయము చేసితిమేని యీ విషమస్థితి యచిరకాలముననే తొలఁగిపోఁగలదు. నే నీయాశయముతో నాంధ్రకావ్యభాండారమున నున్నతోన్నతస్థానమలంకరించుచున్న 'కేయూరబాహుచరిత్రము' బాలబాలికలకుఁ బఠనయోగ్యముగనుండునట్లు వచనమున వ్రాసితిని.

మంచన 'కేయూరబాహుచరిత్రము'ను 'కథలు నీతులై యెడయెడరా' రచియించెను. అగుటచే నీగ్రంథము పంచతంత్రము, హితోపదేశములవలె బాలబాలికలందు నీతి

విద్యను అంకితముచేయుటలో సమర్థమై యున్నది. మానవుల జీవనమార్గములకు నీతిశీలములవఱచుటకు బాల్యము మంచి కారి. అందును కథలమూలమున నీతిఁగఱపుట యత్యుత్తమ మగు పద్ధతి. కావుట నడుమనడుమఁబ్రసక్తానుప్రసక్తిగఁ జొప్పింపఁబడి నీతిగర్జితములగు నిందలికథలఁజదివి బాలబాలికలు తమజీవనమార్గములు నీతిశిఖరమును జేరునట్లు నిర్మించుకొనుట కవకాశముగలదనుట ఎల్ల రంగీకరింతురు.

పెండ్లాడినవానినిసార్వభౌమునిఁ జేయువరమునొందిన మృగాంకావళియనునొకరాజకన్యను కేయూరబాహువను రాజునకు నతని ధర్మపత్నిచే భాగురాయణుఁడనునాతనిమంత్రి నిజబుద్ధిబలమున వివాహముచేయించినవృత్తాంత మిందలి ప్రధానకథ. మూలగ్రంథమున స్థాయిరసము శృంగారము. కాని ఈవచనగ్రంథమున శృంగారలలితములగువర్ణనములను విడనాడితిని. అవాంతరకథలలోనొకటిరెండు అతిశయశృంగారదూషితములై యున్నవి. వానినిగూడ నిందు విసర్జించితిని. ఈపుస్తకము బాలబాలికల కొఱకు నుద్దిష్టమైనది కావున నిట్లొనర్చితిని.

'కేయూరబాహుచరిత్రము'ను వచనమునవ్రాయుటలో మంచనశైలి విడనాడకుండుట కతిప్రయత్నముచేసితిని. కథావృత్తాంతముతోడనేగాక మంచనశైలితోఁగూడ విద్యార్థులు సుపరిచితులుగావలయునని నాయాశయము.

'ఉభయకావ్యసరణిజ్ఞుఁ'డగుమహాకవి మంచన రచియించిన 'బాలరసాలసాలనవపల్లవకోమలకావ్యము'ననుసరించి వ్రాయఁబడినఇందలిమేలెంచి దీనిని విద్యార్థులకరములందుంప నాంధ్రమహాజనులను వినీతభావముతో వేఁడుచున్నాను.

ఇట్లు
గ్రంథకర్త.

౧

భాగురాయణుని ఆలోచన

కళింగదేశమునందు నింద్రునిపురమువలె నపరిమిత విభవమగు త్రిపురియనునగర మొకటిగలదు. ఆపురికిఁగలపరిఘలు మిక్కిలిలోతయినవి; పాతాళలోకమున నివసించుఉరగకన్యలు వానియందు జలకేళియొనర్చుచుందురు. ఆనగరమునందలిసాలములు మిక్కిలియెత్తయినవి; ఊర్ధ్వలోకముననివసించుదేవకన్యలు వానియందుఁ గ్రీడించుచుందురు. పురాంగణములందు నవముక్తాఫలరాసులు, నానాసన్మణిశ్రేణులు, శుక్తివితానములు, హేమవాలుకలు నతిప్రీతిసంధించుచుండును. ఆపురిదేవగృహము లెల్లప్పుడును మర్దళధ్వనులతో నిండియుండును. ఆనగరమున గుఱ్ఱము లెన్నఁదగినవి; ఏనుఁగులు నడగొండలవలెఁజరింపుచుండును. అందలి బ్రాహ్మణులత్రిసమానులు; క్షత్రియు లర్జునసమాధికశూరులు; వైశ్యులు కుబేరులు; శూద్రులు విదురునితోసమానులు; భటు లుగ్రసింహములు.

అట్టిపురమున కధీశ్వరుఁడు కేయూరబాహుఁడనువాఁడు. ఇతనితండ్రి మహేంద్రపాలుఁడు. ఈమహేంద్రపాలుఁడు దశరథరామునితమ్ముఁడగులక్ష్మణునిపుత్రుఁడైన చంద్రకేతునిసంతతివాఁడు. సూర్యప్రతాపముతో కేయూరబాహుఁడు రాజ్యమేలుచుండెను. ఆమహారాజుకృపాసముద్ర

మునకు ధరణీతలముపైఁగలమానవేంద్రులు సీటిమానిసులైరి. ఆతనికీర్తి దశదిశాంగనలపాపటబొట్టులకు ముత్తెంపుసూచక మైనది. ఆతనికరవాలము రిపుసంఘములకుఁబద్ధకవాట గోద్వారమునఁగుంచెకోలయైనది. ఆతనిప్రతాపమునకు నుదయాస్తగిరులు దీపికాస్తంభములైనవి. ఇట్లాదిమహీనాథనిభ మహాప్రభావుఁడై కేయూరబాహువిభుఁడు తేజరిల్లెను. చతురప్రజ్ఞుఁడగుచంద్రగుప్తునికిఁ జాణక్యునివలె, సుమనశ్శ్లాఘ్యుఁడగువత్సావనీపతికి యుగంధరునివలె, దివస్పతియగు నింద్రునకు బృహస్పతివలె శుంభత్ప్రఖ్యుఁడగు కేయూర బాహునకు భాగురాయణుఁడనునాతఁడు ప్రెగ్గడయై ప్రఖ్యాతి వహించెను.

భాగురాయణుఁడు ఆరోగ్యవర్ద్దేహుఁడు; అగుటచే నాకారశాలి. వంశక్రమాగతమైనవిస్తారబుద్ధిగలవాఁడు. శూరుఁడు; ధీరుఁడు—అయినను దయాన్వితుఁడు. నిజమర్మగోపనమునఁ బరమర్మభేదనమున నేర్పుగలవాఁడు. సంపన్నుఁడు; గంభీరుఁడు—అయినను సాదరోక్తిశీలుఁడు. ప్రజానందకరుఁడు. ఉత్తమాన్వయుఁడు; సర్వవిద్యానిధి; అగుటచే నాచారవిశిష్టుఁడు. ఆలస్యరహితుఁడు. ఔచిత్యపరుఁడు. నిఖిలచిత్తవిదుఁడు. లీలవాఁడు—అయినను వ్యసనవివర్జితుఁడు. ఇంతకును దనయేలికయందు విశేషమైనభక్తివిశ్వాసములుగల చెలికాఁడు.

తేజోరాశియైన కేయూరబాహుమహీనాథునకు రత్నసుందరియనునామె దేవేరి. ఆమె యేణీలోచన; కళ్యాణా

కార; హేలామనోహారి. అగుటచే నాతఁ డెల్లప్పుడును నా లీలావతితో విహరించుచుండెను. రమణిమీఁది వ్యామోహమున నారాజు రాజ్యతంత్రముల నెడవిముఖుఁడాయెను. ఇ ట్లేకరస ప్రమత్తుఁడగు నేలిక చందముజూచి భాగురాయణుఁడు గాఢ చింతాకులబుద్ధియయ్యెను. "ఈకొఱగాని చందములనుండి నరనాథుని నెడఁ జేయుటకు నా కుపాయమెట్లు చేకూరు"నని ఆతఁడు చిత్తములోఁదలఁచుచుండెను. ఇట్లుండ నానా దేశముల కాతఁడుపంపఁగాఁబోయియుండినచారులలో ధీనిధి మతిమంతుఁడనువాఁడొకఁడువచ్చెను. వచ్చి సమయకర్తవ్యములునడపి వాఁ డేకాంతమున మంత్రి కిట్లనివిన్నవించెను.

"సచివభూషణా! తమయానతినంది నేను లాటదేశము నకుఁబోయితిని. అక్కడ నే నరసివచ్చినవిశేషము లెఱింగించెదను. వినుము. మహారాష్ట్రాధినాథుఁడగు పరిఘబాహుఁడు తనమీఁదదండెత్తివచ్చుచున్న వర్తమానము విని యతనియుద్ధతికి నోర్వజాలక లాటేశ్వరుఁడగు చండవర్మ చింతించుచున్నాఁడు. మఱియొకరహస్యము గలదు. ఇది యితరు లెవ్వరికిఁ దెలియనిది. నివేదించెదను. అవధరింపుము. ఆలాటజనపతికిఁ ద్రిభువనసౌందర్యవిభవలక్ష్మియనఁదగినకూఁతు రొక్కతె గల్గెను. తనయన్వయమునఁ బూర్వ లేకసంతతులగుటయుఁ, దనకు నంతకుముందు పుత్రుఁడుపుట్టకుండుటయు నిపుడుపుట్టినబిడ్డ స్త్రీయగుటయుఁ గెలనివారు తెలిసికొని రేని నిటమీఁదగద్దె నెక్కుటకెవ్వరునుదిక్కులేరని చులకనఁగాఁజూతురనితలఁచి లాటేశ్వరుఁడు బిడ్డపుట్టినప్పటినుండియు యుక్తిచాతుర్యముచేత సుతుఁడని ప్రకటించుచుండెను. ఈరహస్య మతనికి, నతని

దేవేరికి, బిడ్డను పెంచినదాదికిఁదప్ప నితరులకెవ్వరికిఁదెలియదు. ఆకన్య పెరిగిపెద్దయై యిప్పుడు జవ్వనము చెందియున్నది. ఆమెను బొందినపురుషుఁడు సార్వభౌమతేజోమహిమనొందునని యొక ముని యామెతల్లిదండ్రులతో నేకతమునఁ బూర్వము చెప్పియున్నాఁడు. ఆరాజకుమారి పేరు మృగాంకావళియైయుండ మృగాంకవర్మ యనిపుత్రనామమునఁ బిలుతురు.''

ఇట్లు మతిమంతుఁడెఱిఁగించినవృత్తాంతమువిని మెచ్చి మంత్రి వానికిఁదగినపసదనమిచ్చి వీడ్కొల్పెను.

౨

సోమదత్తుని ఉపదేశము

పిమ్మట భాగురాయణుఁడు తనమేనల్లునిసోమదత్తుఁడనువాని పిలిపించెను. సోమదత్తుఁడు బహుతంత్రప్రౌఢుఁడు; ధీమంతుఁడు. పిలుపువినినతోడనే ఆతఁడు మేనమామదగ్గఱకువచ్చెను. అప్పుడు మంత్రి యాతని నేకాంతమునకుఁగొనిపోయి రాజువర్తనమును, మతిమంతుఁడనుచారునిచేవినినవృత్తాంతమును, తానుచేయఁదలఁచినకార్యమును దెలియఁజెప్పెను. మఱియు నిట్లనియెను. 'లాటక్షితిపతి మతియుతుఁడు. అగుటచేతనే ఇట్లు కార్యగుప్తిచేసినాఁడు. మతి యింతలేకబహుజనపతినయ్యెదననుట తలఁచిచూడఁగాఁ బిన్నపనికాదు.' ఆవచనములకు సోమదత్తుఁడాసచివోత్తమునితో నిట్లనిపల్కెను. ''పరికించిచూచితిమేని వసుమతిమీఁద బుద్ధిగలవారుదుర్లభముకాదు. 'అసదృశగుణబహురత్నావసుంధరా' యనుట నేఁటివచనమా? వెఱఁగందనేల? బుద్ధి యొకనిపాలిటిదా? తొల్లి వైశ్యబాలిక బియ్యమునకుసరి తైలమమ్మియు లాభముఁగొనినకథవినలేదా? వినకున్నచో నాకథ యించుకయవధరింపుము.

కాంచీపురమున కాంచనగుప్తుఁడనువైశ్యుఁ డొకఁడుండెను. వాఁడు బుద్ధిశాలి; అనిర్వంచనుఁడు. తనసుతునకు వివాహముచేయఁదగినబాలికనరసికొనిరావలసినదని ఆ

వైశ్యుఁడు తగువారినిపంపెను. పంపినవారుపోయి వైశ్యకుల బాలలఁజూచుచు నాపురాంగణమున నొకవింతఁ గాంచిరి. ఒకఁడు సంతలో మూఁడుప్రాలకు నూనెకొనఁదలఁచి చనుదెంచి 'బియ్యమునకు సరి తైలమువోయుఁ'డనియడుగుచుండెను. ఆతనిపలు కెవ్వరును వినుపించుకొనక నవ్వి 'ఏడుమానికెలబియ్యమునకుఁగాని తైలము మానెఁడురాదు. అట్టిచోఁ బ్రాలసరి తైల మడిగినయెట్లబ్బు?'నని గేలిచేయుచుఁ బల్కిరి. అయినను వాఁ డిట్లే మఱికొంద ఱనడిగెను. అప్పు డొక వైశ్యబాలిక యాతనిఁ జేరి 'యిచ్చట ప్రాలకు సరిలెక్క నూనెగలదు. కొనియెదవేని, రమ్ము'నిపిలిచెను. వాఁడు చేర వచ్చెను. మూటదింపించి బియ్యముమంచివగునో కాదో చూచి యామె వానితో నిట్లనియెను. 'బియ్య మొకదానితోఁ గొలుచుకొని దానితోడనే చమురు దిగువాఱఁబోయుదును. నీ కిష్టమైనచో బియ్యమునుగొలువుము. పిదప నీతోడజగడములాడఁజాలను.' ఆపలుకులకు వాఁ డొడంబడెను. అప్పు డావైశ్యబాల పళ్లెర మొకటి తెచ్చి దానినిండబియ్యముఁగొని దానితోడనే యంచులుదిగువాఱఁ దైలము వోసెను. కన్యార్థమువచ్చినకాంచనగుప్తునివా రీవిధముఁజూచి మెచ్చుకొనిరి; వెంటనేపోయి కాంచనగుప్తునకుఁ దెలియఁజేసిరి. అతఁ డా బాలికబుద్ధివిశేషమునుగొనియాడి తనకోడలిగఁ జేసికొనెను.

కావున, సచివోత్తమా! మతిగలవారు లోకమున లేకుందురా? అయినను మతిగలిగినమాత్రమున లాభము లేదు. మతిగలిగియుఁ దాత్కాలికమతి లేకుండినఁ బ్రమా

దముపచ్చును. మతిలేనివాఁడు విద్యాన్వితుఁడైనను మేలు వడయనేరఁడు. విద్యాన్వితుఁడయ్యును దొల్లి గార్గ్యుఁడు వివమతియై యొకపులిచేత హతుఁడయ్యెను. ఆకథ యెట్లందువా? చెప్పెదను. వినుము.

గార్గ్యుఁడనువిప్రుఁడొకఁడు పెక్కుకష్టములఁబడుచు నొకదుర్గాటవిలో దుర్గారాధనముచేసెను. అప్పు డంబిక ప్రత్యక్షమై వరమడుగుమనియెను. ఆమెకుమ్రొక్కి గార్గ్యుఁడు 'పరమేశ్వరీ! దయయుంచి నాకు సంజీవనినిమ్మ'ని పరభవ మగుకాంక్షతో వేఁడెను. తలఁచినమాత్రముననాత్మకరము నకువచ్చినకొన్నిపచ్చనియాకుల నాతనికిచ్చి దుర్గ యిట్లు చెప్పెను. 'వీనిరసముఁ బయిపయిఁజిలకరించినమాత్రమున శవములకుఁ బ్రాణములుకలిగి ముందటిరూపమువచ్చును. తేజమును, బలమునుజెంది యెప్పటిరీతిని చరింపఁగల్గును. ఈయాకులు ఎండిపోవు. తఱుఁగవు.' ఇట్లుచెప్పి చండిక పొడఁగానరాకచనెను. నిండినసంతసమున విప్రుఁ డవికొని ఆత్మపురముత్రోవఁబట్టి పోవుచుండెను. నిర్మనుష్యమగు నాయడవిమార్గమున నొక్కఁడును బోవుచుండ నాతని కొకచోట పొదరింటికివెలుపల నొకపుండరీకశవముకనిపించెను. దానినిసమీపించి కుబుద్ధియగునాతఁడు తానుపొందిన ఔషధశక్తినిజముపరీక్షింపనెంచెను. తోడనే ఆవిప్రుఁడు చేతిలో నాకులనునలపి పుండరీకశవముపయిఁ బసరుపిండెను. పిడిచి నంతనే—యేమిచెప్పుదును?—భీకరపుండరీక మప్పుడే నిద్ర మేల్కాంచినట్లుబొబ్బరించుచులేచి యావెడఁగువిప్రునిచంపి మ్రింగివైచెను. మేలువడసియు బుద్ధిచాలనియభాగ్యు లిట్లే

దానిఫలమందనేరరు. కళాకృషికి మతియే బీజము. మతియే తనకుఫలమునొసఁగఁగలవృక్షము. మతియే చెలి. మతియే చుట్టము. అరసిచూడ భూమియందు మతిహీనులు మొరడు ప్రాఁకులు.

ఈప్రసంగ మిట్లుండనిమ్ము. మనరాజువర్తనములఁ దడవి చేయవలసినకార్యము చేయవలయును. ఏరసమునం దెవనికి నెక్కుడుప్రియమో, యారసమునం దాతనికి నభినవ రుచివిస్తారముపుట్టింపవలయును. అప్పు డాతనిమనము మున్ను చేరినదెసవిడిచి క్రొత్తదిక్కునఁ జేరును. ఇన్నిమాట లెందులకు? రత్నసుందరికిసాటియైనమేల్బోటి నింకొకదానిని గనఁబఱచి మనసారాటపడఁజేసినఁగాని భూమిపతిని పూర్వస్థితికిఁదీసికొని రాలేము. కావున మన మిపు డిక్కడకు మృగాంకావళినిఁ గొనితెచ్చి చూపి మనరాజుమనము రత్నసుందరినుండి మరలింతము. పిదప నాకన్యనువరించి మననృపాలుఁడు సార్వభౌమత్వమునుబెందును. అపాయములేనిఈయుపాయము మిక్కిలి శ్రేయస్కరమైనది. దీనినిమించి కార్య మింకొకటిలేదు. ఆకన్యకారత్నము నిచటకురప్పింప నిది మనకు మంచిసమయము. అది యెట్లందువా? లాటరాజు రత్నసుందరికిఁబినతల్లి భర్త. అగుటచే మనము బాంధవముదోఁచునట్లుగా 'పరిఘబాహుతోడ యుద్ధముచేయుసమయమున నీపుత్రుఁడు మృగాంకవర్మ యచ్చటనుండుటమంచిదికాదు. కావున నిచ్చటికిఁ బంపవలయు'నని దేవిపేర లేఖవ్రాసి మనవారిని గొందఱిని అచ్చటకుఁబంపుదము. ఈయూహ్యానమునకు లాటరాజును, అతనిదేవియు మిక్కిలిసంతసించి మృగాంకావళి

నిచటకుఁబుత్తెంతురు. ఇట్లు మన మతనికి బ్రియముఁజేసిన వారివలెఁగనిపించి మన కార్యమునిర్వర్తించుకొందము. మాకయి యీ రీపనులుచేసిరని అన్యులుప్రియమందఁగా నయవంతులు నిజకార్యప్రయోజనమునకై పనులొనర్తురు. కావున మనము మనకొఱకు చండవర్మ కతిమిత్రులమై యాతని కోనూర్తె నిచటికిరప్పింతము. ఇదియే కార్యము.''

ఇట్లు మేనల్లుఁడు సోమదత్తుఁడు వినిపించిననీతివాక్య వివరణమునకు భాగురాయణుఁడు మిక్కిలిసంతోషించెను. ఆతనిమాటచేకొని మంత్రిసత్తముఁడు సేవకునొకనిఁబంపి లాటపతికూర్మిసుతనురప్పించి తనయాలయమునవిడియించెను. పిమ్మట మంత్రి రత్నసుందరీదేవిచెంతకుఁబోయి యిట్లు విన్నవించెను. ''లాటవిభుఁడు పంపఁగా నాతనిసుతుఁడు మృగాంకవర్మ మననగరమునకుఁజనుదెంచియున్నాఁడు. ఆతఁ డేలినవారియనుజుఁడుగావున వేఱొకతావునవిడియుటయనుచితమని మానివాసమునవిడియించినాము.'' ఆమాటలకు దేవి కున్నతప్రమదముగల్గెను.

అంతట మంత్రివరుఁ డాత్మకార్యభారధుర్వహామునఁ బర్యాప్తుఁడాయెను. దేవిపరిచారికలలోదృఢవివేకయుగుకళావతియనుదానిని ఆత్మకార్యానుకూలమునకుఁ బొందుపడఁ జేసికొనెను. అతఁ డాపరిచారికకు మృగాంకావళివిధము సమస్తమును దెలియఁజెప్పెను. బహుమానములిచ్చి సమాధానపఱచి కళావతి నారాజకుమారికకుఁ జెలికత్తెయైయుండనిలిపెను. ఇంతలో నొకయుపాయమునుదలఁచి భాగురాయణుఁ

డపూర్వశిల్పధీమంతులరప్పించెను. కేయూరబాహునభ్యంతరమందిరమునకు నావల దవ్వుగా నసమానసుందరమైన నూతనహర్మ్యరత్నమొకటి వారిచే నిర్మింపఁజేసెను. అది సుషిరకుడ్య స్తంభయంత్రమగుగృహము. ఆవిధము రాజు మొదలగువారెవ్వరెఱుఁగరు. ఆయతమై యామందిర మభినవమును, మనోహరమునైయుండెను. అగుటచే రాజు దానిని తనశయనమందిరముగా నుపయోగించుచుండెను.

3

పరిచారికలప్రసంగము

ఇట్లుండ నగరిలో నొకనాఁ డొక కలహమునడచెను. మేఖలయని యొకదాసి. అది రాణిదాదికిఁబుత్రిక. అగుటచే నామె రాణికిఁ బ్రాణసమమైయుండెను. రాజునెచ్చెలి, విదూషకుఁడునైనచారాయణుఁడనువిప్రునితో నామేఖల యడ్డులేకకలహించెను. ఆవిధమెఱిఁగి రత్నసుందరిపరిచారికలగుమకరందిక, సుమతి, సుకుమారికలనువారు మువ్వురు నగరిలో నొకచోఁ జేరి యేకాంతగోష్ఠినుండి చారాయణమేఖలావివాదప్రసఁగములగుమాటలాడుచుండిరి. అప్పుడు సుమతి యిట్లనియెను.

‘‘నగళ్లలోఁ దిరుగుపరిజనములకు మొగమోటమి, గరిమము, అడఁకువ, తగవు, ఉచితము, మెలవు, తాలిమి లోనగుసుగుణము లుండవలయును. చారాయణమేఖల లెట్లు పోరఁదొడఁగిరో చూచితిరా? ధాత్రీరమణు నెదుటఁబడుదు మని విచారింపకున్నారు. రాజసమతులగురాజులు తమనైజ గుణము నప్పటికిఁగప్పిపుచ్చి ప్రజలతో వ్యవహరింతురు. అంత మాత్రమున వారిని సాధులనినమ్మరాదు. సన్నపుఁగార్యములకై చలమునఁ బ్రజలు తమలోఁదాముపోరిన మహీతలభర్త యుత్తలుఁడై వారిని జెఱచును. శశమును, కపింజలమును వాదులాడి తమరాజుచేమృతినొందినకథ వినలేదా? చెప్పెదను. వినుఁడు.

నర్మదానదితటమున నొకతరుకుంజమునం దొకపులి కాఁపురముండెను. అది తనహింసాకర్మ మొరులెఱుఁగకుండఁ గపటధార్మికవృత్తినిజరించుచుండెను. ఇట్లుండుటచేత నా శార్దూలమునునమ్మి యొకనాఁ డావనమునందలిమృగము లన్నియు దానినిసమీపించి తమ్ముఁబరిపాలింపవేఁడెను. వాని ప్రార్థన మంగీకరించి యావ్యాఘ్రము 'నేను హింసాధర్మమున మిమ్ము దండనమొనరింపఁజాలను. కాని న్యాయాన్యాయ ములునిర్ణయించి మిమ్ములఁ దగురీతినిశిక్షింపఁగలవాఁడ'నని నుడివెను. అట్లావిధమునఁ జెల్లుచుండ నొకనాఁడు శశమును, గపింజలమును జెట్టుతొఱ్ఱకై వాదులాడి తమరాజగుపులి చెంతకుఁబోయినవి. పోయి మ్రొక్కి పులికి నిజవాదములు వివరించినవి. ఆవ్యాఘ్రము మప్పుడు వానితోడ 'ముదిసినారము. దృష్టి మాంద్యమునొందినది. దూరమునుండిచెప్పిన మును పటివలె మా చెవులకు వినఁబడదు. కావున దగ్గఱకువచ్చి మీ కార్యమునుజెప్పుఁ'డనియెను. అవియుఁ దేకువమాలి పులిని డాసెను. అప్పు డది ముందటికాళ్లతో వానినిబట్టి భక్షించి సంతోషముననుండెను. కావున చిన్నవియగుకార్యములను బెద్దవిచేసి చలమునఁబోరరాదు. అట్లుపోరిన నది రాజుల చెవులఁబడును. అప్పు డిరుదెఱఁగులవారికిఁ జాలఁగీడగునను టలో సందేహము లేదు."

ఇట్లు సుమతి యెఱిఁగించినకథవిని మకరందిక యీ విధముగానుడివెను. "ఎందును బోరొప్పదు. అల్పులుపోరిన నది యంతతోఁబోక బలసి విపదాధారమగును. తొల్లి తొం

డలుపోరిన జనులకుబాధపుట్టినవిధము వినలేదా ? వివరించె దను. ఆకర్ణింపుఁడు.

మాణిక్యసేవనుఁడని పేరుగలయొకరాజు. అతనికి జైనులయెడభక్తి విస్తారము. అగుటచే నాభూపతి యడవికిఁ జేరువ నగాధసలిలమగునొకతమ్మికొలనిపొంత సమీచీనముగ వసతులుగల్పించి, యందు సకలపదార్థసంచయములును సమకూర్చి జైనుల నం దుండఁగోరెను. వా రామనోహరస్థలము తమయనుష్ఠానవిధికిఁదగిన యేకతంపు నెలవనిసంతోషించి యం దుండిరి. అట్లుండ నొకనాఁ డచ్చటి నీరజాతవనతీరోపాంత కుంజమునం దొకచోట తొండలుకాటులాడెను. అం దొకటి మఱియొకదానిని వెన్నంటితఱమెను. అట్లుతఱుమబడినసరట మేవంకకుఁబోవుటకునుజోటుగానక కొలనిలోఁ గ్రీడించుచున్న యొక కాంతారమ దేభముకర్ణాంతరవివరములోనికిఁ జెట్టు తొట్రుయని దురదురఁదూఱెను. అప్పు డాకరి చూత్కారముఁ జేసి తొండముతిప్పుచుఁ గొలనువెడలివచ్చెను. మహోక్షీం కృతులుచేయుచుఁ, బొదలుమ్రాకులుగూల్చుచు నాదంతి యుగ్రమూర్తియై జైననిలయములఁజొఱఁబడెను. అట్లు చొఱఁ బడి ఆయేనుఁగు కొమ్ములనూఁది గోడలఁబడఁద్రోసెను ; సద నముల ఛిన్నాభిన్నముచేసెను. ఇట్లు చేయుచున్నకరినిగనుఁ గొని జైనమునియూథము గుండెలుజల్లనివడఁకుబుట్ట, వస్త్ర ములును గుంచెలును విడిచి, యేదెసఁబాఱుటకునుదోఁచక తొట్రుపడుచుండిరి. అప్పుడు వేదండము వారిలోఁగొందఱిని కొమ్ములతోఁబొడిచిచంపినది ; కొందఱిని కాళ్లతోఁద్రొక్కి ఘట్టుపెట్టినది ; కొందఱిని దొండముతో విఱిచివధించినది.

అప్పుడా ప్రాంతమంతయుఁ బీనుఁగులతో నిండిపోయెను. నెత్తురు కాలువలుగట్టి ప్రవహించెను. అట్లు జనులవధియించి, మిగిలినవసతులఁబడఁద్రోసి యావారణము కొలనుచొచ్చి తిరిగిసరోరుహాకులమునెల్ల భగ్నముకావించెను. పిమ్మటఁ దొండమునిండనీరుపూరించి ఆయేనుఁగు దరికివచ్చి తనచెవిలో నానీరుగురియించెను. అప్పుడు సరటము తల్లడమంది బయట పడెను. కరి సమ్మదమందెను. సరటకలహము చేరువనున్న జైనకులమునకుఁ, గాసారమునకుఁ జేటుఁదెచ్చినట్లే అల్పులొనరించుదుష్కలహములు చేరువనున్నఘనులకుఁగూడఁ జేటావహిల్లఁజేయును.''

ఈవిధమున మకరందికయెఱిఁగించినఁగొనియాడి సుకుమారిక యిట్లువచించెను. ''అలుక, మదము, గర్వముగలిగి యకారణవిరోధమునొందుజనులచేఁతలు మధుబిందుకలహములవలెనే ఆపదలఁగల్గించును. లాటనరపతిపురమునఁ దేనెనమ్మికొను కొకఁడు కలశమునిండఁదేనెకూర్చుకొని మూఁపునఁబెట్టుకొని ఆనగరమునందలి యొకసన్నపువీథిని నడచుచుండెను. మదాంధమైనయేనుఁ గొకటి అప్పు డెదురుగా రాఁదొడఁగెను. పురజనులు దవుదవ్వులకుఁదొలఁగుచుండిరి. అదిచూచి వాఁడు భీతుఁడై తత్తరించుచు, వడఁకుచుఁ, దొట్రుపడెడుపదములనునిలువఁద్రొక్కలేక మొగ్గతిలఁజాఱెను. అప్పుడు తేనెకుండతొలఁగుటచే నందుండి కొంతమధువు భూమిమీఁదనొలికెను. ఆతేనెబొట్టున కచ్చటొక నీఁగ లుముసిరెను. వానిని బట్టుట కొకసాలెపురుగుచేరెను. ఆసాలెపురుగును మింగుటకు బల్లియొకటివచ్చెను. పిల్లియొకటివచ్చి యాబల్లిని

తినెను. అప్పుడు రాజాధీనమగు వేటకుక్క యొకటియే తెంచి ఆపిల్లినిగఱచెను. మార్జాల మందులకుఁగోపమాపుకొనఁజాలక వేటకుక్కమీఁదఁబడి పీఁకెను. ఇదిచూచి వేటకుక్కలవా రాపిల్లినిజంపిరి. వాడవా రిదిసహింపక వేటకుక్కనుజంపించిరి. అంతఁగినిసి కుక్క వేటకాండ్రుపోయి కథనంతయు నృపతితోడఁజెప్పిరి. అందుమీఁద మండిపడి ఆరాజు తగ వూహింపక యూరివాడప్రజలనుజంప సేననంపెను. 'జగతీ వల్లభుఁడైనను మనకేమి?'యనియుత్సాహించి నానాయుధోపేతులయి యుద్ధసన్నద్ధులయి వాడవారు మహోద్రేకముతో భూపాలకసేననుదాఁకిరి. అంత నిరువాగులవారును ఘోరయుద్ధమునొనర్చిరి. పురవీథులు పీనుఁగుపెంటలయ్యెను. ప్రేవులతోడను, కండలతోడనుగలసినెత్తురు కాల్వలయి ప్రవహించెను. సన్నపుఁగార్యమునకై హెచ్చురోసముతోఁ బెనఁగి కుమతులు లాటనృపతిపౌరులవలెనే మహాకష్టముల నొందుదురు."

ఇట్లుచెప్పి మకరందిక ముగించెను. చారాయణమేఖల లిట్లుకలహించుట లెస్సమతముగాదనుకొనుచుఁ బరిచారికలు మువ్వురును నిజేచ్ఛఁజనిరి.

౪

రత్నసుందరి అలుక

అంతఁ గొంతకాలము గతించెను. భాగురాయణుని
చేతనుపదిష్టయగుచు లలితవివేకయగు కళావతి చారాయణు
నితోఁ జెలిమిసంధించి యాతనికి మేఖలనుపరిభవింప నొక
యుపాయము నెఱింగించెను. కళావతి చెప్పినచొప్పున చారాయ
ణుఁడు మేఖలతోడఁ గపటసఖ్యము నెఱపెను. ఒకదాసికిఁ
బురుషవేషము వేసి చారాయణుఁ డామెను నమ్మించి మేఖలకుఁ
బెండ్లిచేసెను. అచిరకాలముననే మేఖల తనకుజరిగినపరా
భవమును దెలిసికొనెను. భంగపాటనుశిఖ యంతరంగమెల్లఁ
గాల్చుచుండ నామె ముసుఁగు వేసికొని పోయి రాజయుక్తమగు
దేవియడుగులయొద్ద వ్రాలి యెగిచియెగిచి యేడువనాగెను.
"నిన్న పెండ్లికిఁ బంపుమని కోరినది. తగినవారినిచ్చి నే నీమెను
ప్రేమతోఁ బంపితిని. నిన్నరాత్రి పెండ్లికదా! దీనికి నేఁ డిది
యేమివచ్చినది?" యని రాణివగచుచుండెను. అప్పుడు భూరమ
ణుఁడు సన్నపునగవారుమొగముతో చారాయణుని దిలకిం
చెను. అందుమీఁద నాతఁడు సంతోషపూరితుఁడయి యధిక
సంభ్రముఁడయి మేఖలతో నిట్లనియెను. "ఇష్టపడి పోయిన
రాత్రి పెండ్లియాడినావు. నిన్న నేకట్టబడిన నీమంగళసూత్రము
నేలఁబొరలునట్లిచ్చుట నీవు పొరలఁ గారణమేమిగల్గినదో
చెప్పుము. పరిణయముకొఱకుఁ బ్రయత్నించితివి. అగుటనే

చారాయణుఁడు నీకెందునుదుర్లభమైనవరుని వెదకి పెండ్లిచేసి నాఁడు. నీకాముకఁడు సరిగాఁడా యేమి?" ఇట్లుపలికి చారాయణుఁడు పెలుచనవ్వెను.

అప్పుడు జననాయకమహిషి "ఇట్లడలుటకుఁ గారణ మేమి? వెంటనే చెప్పు" మనియాత్మసఖినడిగెను. అంత మేఖల యేడ్పుమాని లేచి యవనతముఖియై చారాయణుఁడుతన తోడఁగపటసఖ్యమొనరించి తన్ను తనబంధుజనములసమ్ముఖమున—నుత్సవదర్శనకుతూహలమునవచ్చినవారియెదుర—సరివారిముందఱఁ బరిభవించినవిధమంతయు నీరెలుంగన వెక్కుచుఁజెప్పి మఱలఁగన్నులనీరుపెట్టుకొనెను. అదివిని దేవి తన వయస్యకుభంగముచేసినచారాయణునితప్పు రాజుతప్పుగ భావించెను. దరస్మితముతోనొప్పెడుతనమోము చేతితోఁ దుడుచుకొని యోరగఁబెట్టి యపాంగవీక్షణములతో రాజును దిలకించెను. అలుకవహించినరాణిచూపులకుఁ బుడమిఱేఁడు మనమునఁ జలనమునొందెను.

ఇట్లు రత్నసుందరీదేవి కేయూరబాహుమహీనాథుని చూచినది. వెంటనే దృష్టిమరలించి "మేఖలా! విచారింపకుము. నీ కీభంగపాటు విదూషకమంత్రముచేత నయినది కాదు. ఎల్లసంగతులు మాకుఁ దెలియవచ్చినవి. ఇంక వేయి మాటలెందు?" కనుచుఁ దటాలునలేచి మేఖలభుజముమీఁదఁ గ్రొమ్మెఱుఁగులుగ్రమ్మతనచేయిడుంచి చిత్తమునఁ దాపమును, మనమున నలుకయు నెనరేఁగ రత్నసుందరీదేవి నిజ నివాసమునకుఁబోయెను.

౬

సుమతివచనము

దేవిపరిచారికలగుసుమతి, సుకుమారిక, మకరందిక లొకచోటఁగూడి యీవృత్తాంతమునుగూర్చి రహస్యగోష్ఠి సల్పుచుండిరి. ఆసమయమున సుమతి యిట్లుపలికెను.

“చెలులారా! మేఖలబేలతనము చూచితిరా? తెలియక తొలుత చారాయణునితోఁ బగఁగొననేల? పిదప నాతనితో నేస్తముగట్టనేల? ద్రోహోక్తులచేత మొదట వైరానలమురాఁజవెట్టి పిమ్మటతిరిగిస్నేహముచేయనగునా? అట్లుచేసినను ఆస్నేహ మపాయమగునుకాని ఒందుఁబాటుకాదు. కపటవచనములుపల్కుచుఁ జెలిమిచేయవచ్చిన బలవంతుని, పగవానిని, ఖలుని తమతోఁగలుపుకొనినవారికి భూమియందు కీడుమూడితీరును. మేఖలయెడ నేస్పుతో చారాయణుఁడు చేసినదంతయుఁ బొల్లి యొకానొకసర్పము కపటోక్తులచేతఁ గప్పలను జేరి పిమ్మట వానినెల్లఁ హుదముట్టించినట్లున్నది.” సుమతి యిట్లుచెప్పఁగాఁ జెలు“లాకథయెట్టిది? వినవలతు” మనిరి. అప్పుడు సుమతి సఖులతోనిట్లనియెను.

“అహిభేకోపాఖ్యానము సవిస్తరముగ వినిపించెదను. వినుఁడు. వింధ్యపర్వతపార్శ్వమున నొకసాంద్రారణ్యము కలదు. పూచినతీఁగెలు, ఫలభారమునభూమిని మోచిన కొమ్మలు గలిగి మూఁకలుగట్టినపోఁకమోకలనురాచికొని.

తిరుగు అడవిపందులతో నాయడవి వర్ణనీయమైయుండెను. అట్లుండ యుగసంధికాలమునఁబోడమెడురీతిగా గ్రీష్మతాపము సంధిల్లెను. దానికిఁబ్రాణులు తల్లడిల్లిపోయెను. ఆకాలమునఁ బచ్చికయెచ్చటనులేక భూమి పాడయ్యెను. పైఁగా నేల పాతాళముదాఁకఁబగిలిపోయెను. బిలములు బద్ధలైపోవు టచే నుండుటకుఁజోటులేక హీనజంతువు లెండలో మాడి పోయెను. చండాతపముచేత నెండిపోవుటకుఁదోడు చెట్లను బెనుగాలి తుమురుచేసెను. ఆఁకలిదప్పలనుచిచ్చునకుఁదోడు కార్చిచ్చు మృగములఁ గాల్పఁదొడఁగెను. ఆపదలమీఁద నాపదలు విఱచుకొనివచ్చెను. వట్టిపోయినడొక్కలు వాము లయ్యెను. ఆయడవియం దెక్కడ చూచినను బూడిద, బొగ్గులు రాసులైయుండి సహింపరాకుండెను.

అట్లుండ నాకాననమున నిండనీరుగల్గి యిరవయిన నొకనూతియందనేకమండూకములు స్నేహితులు, సోదరులు, పుత్రులు, పౌత్రులుమొదలగువారితోఁగూడి నివసించుచుం డెను. ఆకప్పలు తమకు మహావేగుఁడనునొకచక్కనిమండూ కమును రాజుఁగానిలుపుకొని సుఖముఁగానుండెను.

ఆయడవిలో భయదర్శకమనుపేరుగలపామొకటి గలదు. ప్రియబంధువులనందఱినిగోల్పోయి బక్కఁజిక్కి కంఠాశ్రయజీవనమయి తిరుగుచు నాపా మానూతిచెంతకు వచ్చి మండూకనినాదమువినెను. 'నీరుండనిచోఁ గప్పలుం డవు. కావున నిచ్చట నీరుండితీరవలె'నవినిశ్చయించి నిండిన సంతసమునఁబ్రాణములులేచిరా భయదర్శకము కూపమును గదిసెను. గాంభీర్యసంపత్తికిఁగుదురైయున్ననూయిగాంచి

పాము 'నేఁటికి నాకోరికలు ఫలించినవి. ఆఁకలిదప్పుల నిప్పుడే తీర్చికొందును. ఈదుష్కాలదినముల నెల్ల నిచట సుఖముగా వెళ్లఁబుచ్చెద'నని యాలోచన చేసెను. కాని లోనికిఁబోవుట కానాగమునకుఁ దెలవుపడకనఁబడ లేదు. అగుటచే దరినుండి భయదర్శకము లోనఁబరిజనపరివృతుఁడయి యిరవుననున్న కప్పలరాజునిచూచి యిట్లుపలికెను.

'దేవా! భేకకులాధినాథా! నన్ను కరుణాదృష్టితోఁ జూడుము. నీరువట్టుకతమున జీవమునిల్చునట్లు లేదు. శీఘ్రముగావచ్చి నినుగొల్చుటకుఁ ద్రోవకనఁబడుట లేదు. దుఃఖమున దూలుచున్నాను. నీవారినిగలయరమ్మని నన్నాదరింపఁ గోరెదను. నాకోరిక మన్నింపవలెను. ఎఱుకచాలక మా పెద్దలు మీపెద్దల కెగ్గుచేసి మెలఁగుటయెల్లఁ బాపికొనవలయును. కావున నన్నిపుడు నీశ్రీపాదసమీపమునఁ జేర్చికొనుము. ఓచారుతరమూర్తీ! మండూకచక్రవర్తీ! ఉరగసంఘములకుఁ గప్పలోడుటయెల్ల నీవుపుట్టకపూర్వము కాని యిప్పుడు మా వారు నీప్రతాపమెఱిఁగిరి. ఇఁక మావారు కప్పలనుదొరయ భయపడకుందురా? హనుమంతుని ప్లవంగమందురు. నిన్ను కూడ నా పేరుతోడ నేపిలుతురు. ఇంద్రుని హరియందురు. నిన్నుకూడ హరియనిచెప్పుదురు. ఇట్టిప్రఖ్యాతి నీకుఁజాలదా?'

ఇట్లు తన్నువినుతింప విని కప్పలరాజుబ్బిబోయి 'నామంత్రులఅనుమతమున నిన్ను రక్షింతును. సంతోషముతో నచ్చట నిలువు'మని పాముతోననెను.

అంతట మహావేగుఁడు తనమంత్రులరావించి వారి కాపని యెఱిఁగించెను. దానికి మంత్రులు 'పాములపొత్తున

జీవించుట మనకు వశముకాదు. దీనిని ఏమనియొకగొప్పకార్య ముగాఁదలపోసెద'వనిరి. అయినను మండూకేశ్వరుఁడు సర్వ బాంధవమునువిడనాడలేదు. ఏలికమోముచూచుచు నప్పుడు స్వేతుఁడనుకప్ప యిట్లుచెప్పెను. 'కుజనుఁడగువాఁడు తన కాపదకల్గినప్పుడు హైన్యమునొందును. ఎడరువాసినతోడనే సిగ్గువిడిచి యూతఁడు తానుపట్టపురాజుననితలఁచిగర్వించును. సుజనులగువారిచెలిమియుఁ, గుజనులగువారియలుకయు శిలా క్షరములవలె శాశ్వతమైనవి. సుజనులగువారియలుకయుఁ, గుజనులగువారిచెలిమియు జలాక్షరములచందమున క్షణభంగురములు.'

పిదప కృష్ణరూపియనుమండూకము తనరాజుతో నిట్లనియెను. 'అరసిచూచితిమేని దుష్టజనులు తాముకావించు దుష్కార్యములకుఁ బుట్టుగ్రుడ్డులయియుందురు. తమయాచార మును, తమధీగరిమను పొగడుకొందురు. తమబాగేకాని యొరులబాగు చూడఁజాలరు. పరులదోషములనెన్నుటలో దివ్యచక్షులైయుందురు. ఇతరులప్రజ్ఞనుబ్రశంసించువిషయ ములో నెల్లప్పుడు మౌనవ్రతులైయుందురు. అన్యులవిత్తహర ణముచేయునుపాయముల ధ్యానించుచుందురు. కావున దుర్జ నులను జేరనీయరాదు. చేరనిచ్చినచో సేగియు, నిడుములు చేకూర్తురు. పూర్వము కాకమునుజేరనిచ్చినహంసముల కెట్టిచేటుమూడెనో యెఱుఁగుదురుగదా!

కృష్ణరూపి యిట్లుచెప్పఁగా మండూకేశుఁ 'డాకథ యెన్నఁడును వినలేదు. కాకమును హంసలేవిధమునఁజేర నిచ్చినవి? వాని కాకాకివలన నెట్టికీడుకల్గినది? చెప్పవలసి

నది.' యనిపలికెను. అందుమీఁద కృష్ణరూపి యిట్లని ఆకథ చెప్పఁదొడఁగెను.

'ఒకపర్వతముమీఁద నొకకొలనుండెను. అందుఁ గొన్నిహంస లిచ్ఛానువృత్తిఁ బగలెల్ల విహరించుచు భానుఁ డస్తమించినతోడనే పాపాత్ములకుఁ జేరరానియున్నతోన్నత మగునొకగండశిలపై రేయెల్ల సుఖమునగడుపుచుండెను. ఇట్లుండ బోయఁ డొకఁ డాయంచలపట్ట నపేక్షించెను; వాని నెలవు తెలిసికొనెను. కాని ఆగండశిలపయికిఁబోఁజాలక బోయఁడు తిరిగిపోయెను. అంత నొకనాఁడు కాక యొకటి ప్రొద్దుగూకినవేళ నాగండశిలమీఁదుగాఁబోవుచుఁ బక్షుల రొదవిని వానిని జేరవచ్చెను. అట్లువచ్చినకాకినిచూచి హంస యూథమెల్లఁ 'గాకమా! యెక్కడనుండి యెక్కడకుఁబోవు చుంటివి? నీ వెందుకొఱ కిచ్చట నిలిచినా'వనియడిగెను. దానికి నాకాక యిట్లుబదులుచెప్పెను. 'నేను పగలంతయు నాహారము నేఱితిని కడుపునిండఁగా నాయునికిపట్టునకుఁబోవు చుంటిని. కాని ప్రొద్దుచాలకుండుటచే నిచ్చట నుండవలసి వచ్చెను. ఇది నావృత్తాంతము.' అప్పుడు హంసగణమం తయు 'సరే! ఈరాత్రి కిచ్చటనుండు'మనెను. ఆమాటలకు మతిమంతుఁడనుహంసమాత్రము సంకటపడియెను. అతఁడు తగవెఱిఁగినహంస; సుగుణుఁడు. అతఁడు మిగిలినహంసలతో నిట్లుచెప్పెను. 'కాకిభోజనము ఎంగిళ్లు, శవమును. క్రూర మైనఇట్టియెగ్గులు వేయి చెప్పవలసినపనిలేదు. పక్షులందుఁ గాకముముట్టరానిదనెడిమాట సుప్రసిద్ధము. మీరు విన లేదా? ఈరాత్రి యిది మనకడనుండఁగూడదు. ఉండిన

నేఁడో రేపో మనకుఁ గీడువచ్చితీరును. అట్లు రాకున్నను గొలఁదిదినములలో నైనవచ్చితీరును. ఇది నిజము.'

అప్పు డామతిమంతునుద్దేశించి కార్యమెఱుఁగనితరుణ మరాళములుకొన్ని 'దీనినిగుఱించి ఇంతవాద మనవసరము. ఈకాకి యొక్కటి యొక్కరాత్రి యిచ్చటనుండినమాత్రమున గీడుకల్గుననుచుఁగీసువకొట్టుట భయముకాని తెలివికాదు. ఎక్కువబుద్ధులునేర్చినవారి కెక్కువభయ మనుమాటనిజము. ఇఁక బహూక్తులుమానుము. ఇదియునుగాక, పాప మీకాకి మీచీఁకటిలో నెక్కడికిఁబోఁగలద ?'నిపలికి దానినుండఁబనిచి యభీష్టములయినఫలములు భోజనమిడెను. ఆవాయస మా రాత్రి కచ్చటవసియించి, రెట్టఁబెట్టి, యర్కోదయమగుట తోడనే వెడలిపోయెను. అంత దానిరెట్ట శిలలసంధియందు నిలచెను. అందుండి వటభూజఫలములోనిబీజము మొలక యెత్తెను. ఆమొలక నానాఁటికిఁబెరిగి యాకాశమునంటు కొమ్మలతో నొప్పుచుండెను.

మఱిపది యేండ్లుగడచునంత నామహావృక్షము భూమి లోనికి నూడలఁబాఱించెను. వానినిబట్టి కిరాతుఁడు చెట్టు మీఁద కెగఁబ్రాఁకి యచ్చట నురులొగ్గెను. ఉచ్చులుపన్ని నిషాదుఁడుచనినపిమ్మట భాస్కరుఁ డపరాద్రిని జేరెను. అప్పుడు సితచ్ఛదములు జలజాతవనమునందుఁగ్రీడమాని వచ్చి శాఖములపైవ్రాలి వాగురికలఁజిక్కి కుందనారంభించెను. విచారించుచున్నహంసములనుజూచి మతిమంతుఁడు 'మన కీపాట్లువచ్చుటకుఁగారణమునుగనుఁగొంటిరా ? వృథాహం కృతిని నామాటలువిననొల్లక మీ రెల్ల నాతో వాదాడి

ఆనాఁటిరాత్రినిల్చినకాకమురెట్టలో నీమఱ్ఱిమ్రాను మొలిచినది. దీనినుండి పాఱినయూడలు నెగఁబ్రాఁకివచ్చినగదా బోయఁడీజాలమునొగ్గినాఁడు? తగువానిపలుకులుచేకొనుట, అడఁచిపడకుండుట, తమవారలతోసగుణత్వముగొనుట ఇవి యుత్తములగుణములు. అట్లుగాకుండుట అధములగుణము'లనెను.

అందులకు హంసలు 'మహాత్మా! నీపలుకులుచేకొనకుండుటచే మన కిపు డిట్టికీడుపుట్టినది. అలవియైనచో నుపాయముచేత నీయాపదగడవఁబెట్టి నిన్ను, హితబంధువులమగుమమ్ములను గాపాడుకొనుము. నీవుపనిచినట్లుచేసి భటభావముతో మెలఁగెద'మని చెప్పినవి. అంత మతిమంతుఁ డిట్లనియెను. 'అన్యోన్యవశత్వముగలిగినబంధుజను లాపదల నుపాయమునఁ దొలఁగించుకొనఁగలరు. పూర్వము కమఠములన్యోన్యవశత్వమున గరుడబాధగడచినవి. ఇది నిజము. కావున భయమువలదు. ఆకథ వినుఁడు.

పూర్వకాలమునం దంబుధితీరమునఁ గూర్మములు చరియించుచుండఁ బక్షిరాజుగ్రుఁడయి ప్రతిదినము వానిని బట్టి భక్షించుచుండెను. ఇట్లుజరుగుచుండఁగా నొకనాఁడు కూర్మముఖ్యుఁడొకఁడు వననిధినీటనిలిచి ఖగవల్లభునితో నిట్లనియెను. 'ఓపక్షిరాజా! దేవరవారివలన నాబందుగు లెల్లరునుమ్రుంగినారు. నేనొక్కఁడనే మిగిలియున్నాను. నీకు నాకొనొకపన్నిదముగలదు. అది నీకు సరిపడునేమో చెప్పుము.' ఆపలుకులకుఁ బక్షి నవ్వుచు 'నది యేమిపన్నిదము? చెప్పు' మనియడిగెను. అందులకుఁ దాబే లిట్లుబదులుచెప్పెను. 'ఖగరాజా! మనమున కోపింపక నేనుచెప్పుమాటల నవధ

రింపుము. ఉడువీథిని నీవు యెగురుచుఁబోవుచుండఁగా నం బుధిలో నే నీదుచుఁబోయెదను. ఇందు నిన్ను నేనుగడచి పోయినచో మమ్ము నెన్నఁడును భక్షింపకుము; నే నోడి పోయినచో నీవు మాకులము నెల్ల నాహారముఁగాఁగొనుము. ఈవిధమునఁ బన్నిదము వేయఁదలంపుగలిగినచో నొకనాఁ డిచ్చటికివిచ్చేయుము.'

దానికి సుపర్ణుఁ డొడంబడి వెడలిపోయెను. అనంతర మాకూర్మము తనచుట్టములనందఱి నొకచోటికిఁ జేర్చి తార్క్ష్యునితోఁ దానొడఁబడివచ్చినచందమంతయుఁ జెప్పెను. దానికి వారు 'నిన్ను మించినమతిమంతులు మనలో లేరు. కావున మమ్ము బంపుము. ఏపనినైనఁ జేయుదు'మనిరి. అనఁగాఁ గూర్మముఖ్యుఁ డిట్లువచియించెను. 'అయినచోఁ జెప్పెదను. వినుఁడు. మనమందఱము నొకనిముందునొకరుజని సముద్రమున వేచియుందము. ఖగస్వామి యాకాశమునఁబరుగెత్తుచుండఁగా నీరమున నాతని కాముందటివాఁడు పొడచూపుచుండవలయును.' ఇట్లుపదేశించి యాకూర్మముఖ్యుఁడు విహగవల్లభుతోడఁ దానుమాటలాడినచోట వేచియుండెను. మిగిలినకచ్ఛపము లక్కడ మొదలుకొని యనేక యోజనముల దాఁక నొకదానిముందఱనొకటి నిలిచియుండెను. మఱునాఁడు గరుడుఁడు చనుదెంచి కూర్మముఖ్యునిబిలిచి పందెము వైచెను. వారిధిపయి నంబరవీథిని అతివేగముగఁజాలదూరము పోవుచు గరుడుఁడు కచ్ఛపముచిక్కనోవునని చీరిపిలుచుచుండెను. కాని అంతకుముందఱనున్న తాబేలు నీటిలోనుండి 'ఓ' యనుచు నగ్రమునఁ దోఁచుచుండెను. ఇది చూచి సుపర్ణుఁ

డాశ్చర్యము నొంది వాయుగతినిబఱచి మఱలఁబిలువగా నచ్చటికమఠము మాఱుపల్కి ముందఱఁదోఁచెను. ఇట్లు చాల దూరముచని సుపర్ణుఁ డలసి యోడి లజ్జితుఁడయి 'కమఠములారా! మీకెందు నెగ్గుచేయను. సుఖముననుండుఁ'డని చెప్పి వెడలిపోయెను. అంత కచ్ఛపావళి అతిసంతోషముతో నుండెను.

అట్లగుటఁ బరస్పరవశ్యులగుబంధువులు కమఠములవలె నాపదగడవఁగల్గుదురు. ఇఁకనైన నామాటలంగీకరించెదరేని వినుఁడు. కంఠమూలమునఁగదిసియున్న ఈయురు లుడిచికొనిపోవునుపాయము లేదు. కాని చావకుండఁగలఉపాయము కలదు. దానికి మనలోమన నైకమత్య మత్యవసరము. అట్టియుపాయ మెట్లందురా? ఈజాలమునొడ్డినవేఁటకాఁడు వేఁగుటతోడనే వచ్చును. వాఁడువచ్చునప్పటికి మనమందఱ మపగతప్రాణులవలెఁబడియుండవలెను. అట్లుంటిమేని మనలనురులఁబాపి 'యివిచచ్చిన'వని కిరాతుఁడు మనలనుజంపుటమాని వటముక్రిందదిగవైచును. వాఁడుచెట్టుదిగివచ్చుసమయమునందెవ్వరమును బట్టువడక యెగిరిపోవుదము.'

మతిమంతునిఉపదేశమునకు మరాళములు సంతసించినవి. 'ఇది లెస్సమత'మనినిశ్చయించి యవి అపగతప్రాణులట్లుపడియుండెను. వేఁకువవేళ నిషాదుఁడువచ్చెను. ఆవిహగమూఢముపడియున్న చందముగనుఁగొని యురులచే మెడలు బిగిసిపులుఁగులుమరణించినవనుచు వటమెక్కి యొకటొకటిగా వానిని క్రిందపడవైచెను. అట్లు వానినన్నిఁటిని ద్రోవుగఁ నైగవైచిన వెనుక ఆహంసలెల్ల నిలువక సంభ్రమమున నెగిరి

పోయెను. అప్పటికింకను మతిమంతుఁడు కడపటిశాఖయం దుగులలోనుండెను. మతిమంతునిరాకఁదలంపక యతిభయమున నాయంచ లట్లుపోవుటచూచిఁబోయఁడు 'ముండపులుఁగులు నన్ను మోసపుచ్చినవి' యనియలిగి మిగిలియున్న ఆహంసనుడాసి మెడనులిమిచంపివేసెను.

చూచితిరిగదా! మతిగఱపినమతిమంతుఁడు సితచ్ఛదోత్కరముచేతఁజెడినవిధము. మతియు, ధృతియులేనివెఱ్ఱివారికి మతిగఱపినసుమతికిఁ బ్రమాదమువచ్చును. మతిమంతుఁడావిధమున హతుఁడయ్యెను. మిగిలినహంసలు దుఃఖాయతనములయ్యెను. ఇదియంతయు నొకనాఁటిరాత్రి కాకమునకుఁదావొసఁగినఫలము. కావున, మండూకేశ్వరా! ఈసర్పము మనయావాసముఁజేరెనేని మనకతిశయదుఃఖము కల్గును. దీనికి మననివాసమునకువచ్చుత్రోవ నెఱిఁగించునుద్దేశము మానుము. అధికకరుణామతివై యితనికి నీ వుపకారముచేయఁగడంగుచున్నావు. అట్లు చేయుటకు ముందు పాత్రాపాత్రతల నెంచిచూడుము. క్రూరులగువారు ప్రత్యుపకారముచేయఁజాలరు సరికదా మంచివారిపయి తప్పులనారోపింతురు. పూర్వము కారండవచయమునకుఁబ్రత్యుపకృతిఁజేయక వానిపయినిందమోపినకాకులకథ నెఱుఁగరా? చెప్పెద వినుఁడు.

పురాతనకాలమునందు కోసలదేశమున ధారాసనుఁడనురాజుండెను. నయధర్మపథములనువదలి ఆతఁడు ప్రజలు భయపడునట్లుచరింపఁదొడఁగెను. ఆరాజుచేయునెగ్గులు కారణముగ నాజనపదమునఁ గఱవుసంభవించెను. ఆరాష్ట్రమున

నుండుకాకితండమెల్ల నాసమయమున నొకచోటఁగూడుకొని 'మునుపటివలె నిక్కడ ముంగిళ్లయందు నెందువులుగానరావు. ఎంగిలిమెతుకులైన జనులు చల్లుటలేదు. ఇచ్చటిజనులు పూర్వమువలె బలులొసంగుటలేదు. కావున నిచ్చటివెడ మాయపుటాసలనెల్ల వేగముగవిడిచి మఱియొకచోటికరిగి నేర్చినవిధమునఁ గడుపులునిండించుకొనుటమంచిపని' యని నిర్ణయించుకొనినవి. అట్లు నిశ్చయించి కాకులుతమదేశమును విడిచి ఘోట్టకూటికై నెం దేనిచనుచుండెను. అప్పుడు త్రోవలో నొకచోట కాసారములోనున్న నీరుకాకులు వానిని చూచెను. చూచి జాతిత్వమాత్రనిబద్ధమగు బాంధవమున నా నీరుకాకులు కాకులనుచేరఁబోయి యద్దినరాత్రి యచ్చట నుండఁబ్రార్థించెను. అప్పుడు వాయసము లచ్చటనిలచెను. మొదట కాకులు కాసారమందలితియ్యనీటినిగ్రోలినవి; పిమ్మట తటముననున్న ఇమ్మగుచెట్లనీడల విశ్రమించినవి; అప్పుడు వారిఖగములుప్రోకలుగట్టితమముందఱఁబెట్టినచేఁప లను తిని పేరాఁకలినంతయుఁదీర్చికొన్నవి. అట్లు కాకు లద్దిన రాత్రముండి వేఁకువవేళ ప్రయాణమైనవి. అంతట నీరుకాకులు వచ్చి 'మీ రేపని కేదేశమునకుఁబోయెద'రనిప్రశ్నించినవి. దానికిఁ జిరంజీవములు 'మేమువసించుదేశమునఁ గఱవుగల్గి నది. అగుటచే మాకాహారములేకపోయినది. కావున మేము పండినభూములనువెదకికొనుచు నితరదేశములకుఁబోవు చున్నా'మనిబదులుచెప్పినవి. అందుమీఁదఁ గారండవము 'లట్లయినచో నెక్కడికో పోనేల? ఇచ్చట నిలువుఁడు. ఈకొల నెన్నడునింకదు. ఇందు జలచరములుచాలఁగల'వనిచెప్పెను.

ఆమాటలకు వాయసములు 'మే మీఁదు వెరవులేనివారము. నీటిలోనీఁదక యామిషములులభింపవు. అగుటచే నిచ్చట మే మేవిధమున నుదరములఁబోషించుకొనఁగల?' మనెను. అందు మీఁద నీటిపక్షులు 'మే మావిధమెఱుఁగుదుము. మిమ్ముల మఱియొక చోటికిఁబోనిచ్చుట మాకు ధర్మము కాదు. మీ రూరక కొలనిగట్టుననిలిచియుండుఁడు. వలసినపుడెల్ల వారి చరములఁ దృప్తికలుగ మీకుఁ బెట్టుచుందు' మన్నవి. సరే యని కాకు లచ్చటనిలిచినవి. జలపక్షులు క్రొవ్విన చేఁపలను బయటపడ వేయుచుండెను. వానినిమ్రింగి కాకులు సమీపమం దలిచల్లని చెట్లనీడలఁ గ్రీడించుచుండెను. మిక్కిలిబలిసి యాకా కులు చాలప్రొద్దులు సంతోషమున నచ్చటనేయుండిపోయెను. కొంతకాలమునకుఁ దమ దేశమున దుర్భిక్షముతొలఁగుట తెలిసికొని తిరిగిపోవనిశ్చయించి యాకాకులు తమలోఁదా మిట్లువిచారింపఁదొడఁగెను. 'ఈకారండవములు మన కుప కారముచేసినవి. ఇప్పుడు మనము వీనిఁగన్ను మొఱఁగిపోవల యును. లేనిచో వీనికిఁ బ్రత్యుపకారము చేయుశక్తిమన కేది?' ఆపలుకులువిని యందుఁ గొన్ని కాకు లిట్లుచెప్పినవి. 'వీనికిఁ జెప్పకుండఁబోయినచో దొంగతనమనిపించుకొనును. చెప్పి ప్రీతితో వీ రనుపఁగాఁబోయితిమేని వీరికి ముందెప్పుడైన ప్రత్యుపకారము చేయవలసియుండును. ఇవిచేసినఉపకారము నకు మన మప్పుపడిపోనేల? వీనిమీఁద నేదైననొకతప్పు నారోపించుదము. దానితో నదియెల్లఁ జెడును.' అప్పుడు 'వీరి మీఁద మోపుటకు దోస మొకటికలదా?' యని వెదకి కొఱఁతలు గనుఁగొని కాకులన్నియును జలపక్షులకడకుఁజని వానినుద్దే

శించి యిట్లుపలికెను. 'మానామము చిరజీవము. మా కొకటిలెక్కకాదు. ఇష్టమువచ్చినచోటికరుగక యిచ్చట మీమూలముననాగితిమి. ఆగి మీచేఁ బరిభవములఁబొందితిమి. నెలమీఁదపదిప్రొద్దులునిల్చినమాత్రముననే మీరు మా కెల్లప్పుడునుఎంగిలిపెట్టినారు. మీరు కిల్బిషవర్తనులు. ఎట్టివారికైనను లోకమునం దక్క అలుకలుగకుండవు. ఓడల బండ్లును, బండ్లనోడలును వచ్చుననుట మీరువినలేదా? ఇట్లు మీకుఁ జేయఁదగునా? అదియునుగాక మీరుపుచ్ఛములను మాటిమాటికి మాకుఁజూపుచు నస్వచ్ఛులయి నీటఁగ్రుంకెడు తుచ్ఛులు. అట్టిమిమ్ము మే మేమనితిట్టఁజాలుదుము? మాలో సగము మంది వ్రతనియమముగలవారు. సరసిఁగ్రుంకుచు మీరుపుచ్ఛములఁజూపఁగాఁజూచుచుఁగోఁతలుచుట్టుకొనిన నట్టివారిచ్చటచేరినదిమొద లాహారముముట్టకున్నారు. మీ కొఱగాములుసర్వము మీ కుండునుగాక!' అనిపలికి కాకులు మిన్నుకలఁగిపోవునట్లు కావుకావనియఱచుచుఁ బూర్వదేశమునుబట్టిపోయెను. కాఁబట్టి ఉత్తముఁడు తనదయపెంపున నుపకారముచేయఁగాఁ గిల్బిషుఁడు ప్రత్యుపకారము వెదకఁడు. సరికదా పైపెచ్చు అపకారముచేయును. ఆపద కల్గించును.''

కృష్ణరూపిచెప్పఁగాఁ గప్పలరా జదియంతయువినెను. అయిన నారాజు పాముఎడల స్నేహమువిడలేదు. అప్పుడు వృకోదరుఁడనుప్రధాని తనపత్ని కిట్లుచెప్పెను.

''తులవ కాపదమూడినప్పుడు చెలిమైతగువాఁడు చక్కఁజేయుటయెంతయిఁ బులికి నొకమ్రానిపోటుఁబులుఁ

గుపకారముచేసినవిధముననగును. ఆకథ యెట్లందురా? వినుఁడు.

తొల్లి యొకకాంతారమున శార్దూల మొకటియుండెను. అది యొకముసలిమృగమునుజంపి దానినెత్తురుఁ గ్రోలి యాఁకలిబాధనలయించుకొనుటకు దానిమాంసమును భక్షించెను. అప్పుడు పెద్దపులికోఱలసందునఁ జిన్న యెముకలు గ్రుచ్చుకొనెను. పులికి నెముకలుగ్రుచ్చుకొనినబాధ దినక్రమమున హెచ్చెను. భుక్తిఁగొననేరక యాపులి నోరుతెఱచికొని చొంగకార్చుకొనుచుఁబడియుండెను. పులినిజూచి చెంత చెట్టుపయినున్నద్రుమకుట్టవిహంగము 'వ్యాఘ్రరాజా! అట్లేలకూసెదవు? నోరొకమాఱునుమూయవేమి? కాళ్లఁ జుట్టినతీఁగెలనైనను తెంపలేకున్నావు. నీ కీవిధమైనయాపద కల్గుటకుఁగారణమేమి? అక్కటా! ప్రతికూలుఁడయినచో విధాత యెంతటివారినైన నిడుమలఁబెట్టునుగదా!'అనియెను. అందుమీఁద వ్యాఘ్రము తనబాధలకుఁగలకారణమంతయుఁ జెప్పెను. విహంగ మప్పు డుదారబుద్ధితో 'నుపాయముచేత నేను నీ కీబాధఁదొలఁగించెదను. నా కేమిమేలొనరించెద' వనియడిగెను. అప్పుడు పెద్దపులి 'నెచ్చెలీ! నీవు నా కుపకారముచేసి యీబాధబోఁగొట్టెద వేని యొక్క మేలనిమితి చెప్పనేల? నిన్ను నాయాప్తసఖునిఁగఁ జేకొని యేవనమున నేజంతువునుజంపినను దానిమాంసము సగము నీకిత్తును. మఱియు నీ వేహితముఁగోరినను చేయుదు'ననినమ్మపలికెను. 'అట్లయిన నీవదనమువిప్పుఁగఁదెఱవు'మనినియమించి విహగ మతినిపుణతతో, సాహసముతో దానినోటిలోఁజొచ్చి దంష్ట్రికలు పాద

మునఁగొనితన్ని సంధినున్నయెముకల ముక్కునసూఁదిపట్టి కదిలించిపెఱికి యధికవేగమున వెడలివచ్చి చెట్టుకొమ్మనెక్కెయెముకలనుమిసెను. అప్పుడు పులినోటిబాధతగ్గి దినక్రమమునఁ బుండాఱిమానిపోయెను. అంతట నొకనాఁటఁపులి యొకమహామృగమునువధించి దానిమాంసమును తినుచుండెను. అప్పు డాచోటికి ద్రుమకుట్టమువచ్చి కట్టెదుటనిలిచి "మృగోత్తమ! నాభుక్తికిఁదగుమాంసమువెట్టుము. నాతో మృదువచనములుపలుకు'మనెను. అందుమీఁద శార్దూలమిట్లుపలికెను. 'నీ వెవ్వఁడవు? నీకు నేను మాంస మేల లంచము పెట్టవలయును? నీవు పక్షివి. నేను మృగపతిని. నావచనములఁబ్రయోజనము నీ కేమి?' అందులకు ద్రుమకుట్టము 'శార్దూలపతీ! నన్నెఱుఁగవా? నీవదనకుహరములోఁజొచ్చి దాడలసందుననాటినశల్యములఁబెఱికినస్నేహితుఁడను. అట్టి నన్నుమఱవ నీకుఁ జనునా?'యనిమాఱుపలికెను. ఆమాటలకుఁ బులి నవ్వుచు ద్రుమకుట్టముతోఁ 'గాయలుడివోయినట్టి వృక్షము, పాఁడియెల్లఁగడచినధేనువు, ఏఱుగడపినవాఁడు, కార్యముతీర్చినవాఁడును అప్పుడేకాని పిదప నాదరణీయులు గారు. అది యెట్లందువా? విపినాంతరములందు బహుసత్వములఁజంపుచుఁ గృపయొక్కింతయులేనివాఁడనునేను. అట్టి నావదనముఁ గ్రీడారతిఁజొచ్చితివి. అప్పుడు నిన్ను కోపమున మ్రింగినచో నీవు బయటికిరాఁగల్గియుందువా? మ్రింగకవిడిచి పుచ్చుటయే నీకుపకారము. ఇంతకంటె ఉపకారమేమున్నదో యూహించుకొను'మనిప్రలాపించెను. అప్పటి కేమియుఁ జేయునదిలేక ద్రుమకుట్టము తొలఁగిపోయి యాత్మగతమున

'భూమిమీఁది ధూళి పాదాహతమైయెగసి త్రొక్కినవానితల వట్టుచున్నది. ఒకనిచే నలంపఁబడి వానిఁదొడరఁదలఁకినవాఁ డట్టిధూళికంటె తక్కువయగు' ననితలపోసెను. పులి కేడైన కీడొనరింపఁ దెంపుఁజేసికొని యోపులుఁగు సమయముకొఱకు వేచియుండెను. ఒకప్పుడు శార్దూలము కన్నుమోడ్చియుం డెను. అదికనిపెట్టి విహంగము పులికన్నుఁబొడిచి నిండిన సంతోషముతోఁ జెట్టుకొమ్మనెక్కి హాస్యప్రౌఢవాక్యముల నిట్లనియెను. 'మృగమా! వినుము. పోయినకంటికి విచా రింపకుము. రెండుకన్నులునుబోడవకుండినందులకు సంతోషిం పుము. ఒకకన్ను మిగిలియుండుటకు సంతసముఁజెందుట నీ కుచితము.' ఇట్లుపలికి బులుఁగు నిజేచ్ఛఁజనియెను. పులికిఁ గన్నుబాధ యెక్కువయ్యెను. అది యూవనమదురునట్లు వాపోవఁదొడఁగెను. తుదకుఁ గృతఘ్నత్వమునఁజనిపోయెను. కావున మహాబలులైనను ధీమంతులకెగ్గులుచేసి బలహీనులై కీడుపొందుదురు. ప్రాణిపోటుఁబులుఁగును బరిభవించి తొల్లి పులి చెడినవిధముఁజూచితిరిగదా!"

వృకోదరుఁ డిట్లుచెప్పెను. అప్పు డాభేకములనుద్దే శించి భయదర్శక మీవిధముగాఁబలికెను.

"నే నొకపుడిసెఁడుతాగినమాత్రమున నీనూతి జల మంతయుఁ దఱిగిపోవునా? నీళ్లమాత్రమునకై నాతో నేలఁ బెనగులాడెదరు? ఇంతనిష్ఠురలోభము పూనరాదు. తగు మాత్రమేకాని లోభగుణము మిక్కిలికూడదు. అతిలోభ గుణమువలననేగదా మృగధూర్తుం డొకఁడు పూర్వము మృతినొందినాఁడు? ఆకథ యెట్లందురా? వినుఁడు.

విజపురప్రాంతమందలి విపినాంతరమునకుఁ బోయఁ డొకఁడు వేఁటకుఁబోయెను. అచట వాఁడు వనహస్తి యొక దానినిగనుఁగొని పుట్టనెక్కి బాణమున దానితొండము ద్రుంచి చంపివేసెను. వాఁ డెక్కియున్న పుట్టలోనుండి వెలువడి యింతలో పామొకటి వానిని గఱచెను. అంత వాఁడు మొలనున్న వాఁడికుఠారముతో నానాగమును వధియించెను. పిమ్మట వాఁడును నేలఁగూలిచనిపోయెను. అచ్చటికి నక్కయొక్కటి వచ్చెను. పడియున్న జంతువులనుజూచి సంతోషించి యిట్లు తలపోసెను. 'నా కీయేనుఁగుమాంస మూఱు నెలలకుసరి పోవును. మానవకళేబరము సప్తవాసరములువచ్చును. సర్ప మొకదినమునకుఁజాలును. నేఁటి కివి యెంగిలిచేయుటయెందులకు? బోయఁడు వింటనిడిననరము లీపూఁటఁగడపఁజాలవా? చాలకపోయినను ఒకనాఁటితోఁ బ్రాణముపోదు.' ఈవిధమునఁ దలఁచి యానక్క యెక్కువెట్టియున్న ధనువుఁగదిసి దానికొమ్మును దనగొంతుంగ్రోలునమోచియుండఁగా గొనయమునరములుకొఱకఁదొడఁగెను. నరము లొక్కటొకటి కొఱకఁగా గొనమెల్లఁద్రెవ్వి ధనువుకొమ్మొగసి నక్కకంఠము నాటి పెడతలకుదూసివచ్చినది. అప్పుడు నక్క కూసికొనుచుఁ నేలఁగూలిమరణించినది. అట్లగుటవలన లోభ మెంత మాత్రము పనికిరాదు."

పాము చెప్పిన యీపలుకు లాక్షేపించుచు అసారియను కప్ప యిట్లువచియించెను.

"లోభముకూడదేని యతివ్యయశీలత్వముమాత్రము మేలైనదా? దుర్బుద్ధులు పెద్దఱికముకొఱకుఁ దమకలిమికి

మించినవ్యయములుచేసి చెడుదురు. దురైశ్వర్యమహిమవలన నారికేళబకమనుపులుఁగుఁపొలిసినకథ మీరు వినలేదా? చెప్పెదను. వినుఁడు.

విస్తారజలములేనియొకమడుఁగుప్రక్కేన నున్నతమగునారికేళవృక్షమొకటి గలదు. మడుఁగునందలిచేఁపలఁబట్టితినుచుఁ జీకుగొక్కెరయొకటి యాకొబ్బరిచెట్టుమీఁద వసియింపుచుండెను. అది యొకనాఁడంబరమునఁ బదివేలుబకాదివారిపక్షులుపోవుటచూచెను. 'అల్లదే! నాకొలముసాములుపోవుచున్నా'రనితలఁచి యది వాని కడ్డముగఁబాటి యెక్కుడుప్రియములుకావించి 'మీరూరకపోవుటతగదు. ఆకనిపించుభూజమున నాయావాసము. బాంధవాభిరంజనమగునట్లు మీరచ్చటికిరావలయును. అచ్చటఁ గొలనొక్కటిగలదు. ప్రశస్తరుచులతో నక్కడ నాహారములు, జలములు లభ్యమగును. ఇఁక మాటలెందుకు? కులమువారెల్లఁబొగడునట్లు విందుచేయఁగోరెద'నని ప్రార్థించెను. ఆప్రార్థనావాక్యములకు బుద్ధిమంతములగువిహంగములుకొన్ని 'మమ్మాపవలదు. నీవు గుణవంతుఁడవు. స్వకులమువారిమీఁద నీకుఁగలిగిన భక్తిప్రియములకు సంతోషమైనది' యన్నవి. అయినను నాబకము వారిమాటలువినలేదు; తనపట్టువిడలేదు. అప్పు డాపక్షులలోఁగొన్ని దానితో 'నీయాధ మనంతము. ఇందఱునిలుచుటకు నీయింటఁజోటులేదు. నీవుచెప్పినఆతోయములు, ఆహారములు మాకుఁ దెలియనివికావు. అవి యల్పమాత్రములు. ఆమడుఁగునందలిచేఁపలు నీ కొక్కనికిమాత్రము వర్షములు కురియువఱకు సరిపోవును. కావున మమ్ముపోని'మ్మనిపలికె

నవి. ఆమాటలకుఁ గొఱ్ఱెకుఱ 'బంధువులదయవలన నన్నియుఁ గలుగును. కావున మీరు వచ్చితీరవలయును. అట్లురాక నన్నుఁ ద్రోచిపోయినచో మీ రెల్లఁ గనుఁగొనుచుండ నిప్పుడే ప్రాణములువిడుతు'నని మూర్ఛించెను. అప్పు డాపతత్రి కోటి 'ఇతఁ డట్లనుచుండఁగాఁ గడచిపోయి మనము వృథా పాపముఁబొందనేల?'యని కొఱ్ఱెకుఱయింటికిఁబోయెను. అట్లు పోయి మడుఁగంతయు వెరఁజాడి మందుకైనమత్స్యము లేకుండ మ్రింగి రాత్రియుండుటకిక్కడచోటుచాలదని ఆవిహగము లెగిరిపోయినవి. పిమ్మటఁ గొఱ్ఱెకుఱ కొన్నిప్రొద్దులు పేరాఁ కటమ్రగ్గిమరణించినది. కావున వ్యవసాయముకొలఁది, దేశ విధము, కాలము, పూర్వసంచితమగుసొమ్ము విచారింపక వ్యయముచేయునతఁడు దీనతఁజెందును. ఆయవ్యయముల క్రమము కమండలువునుజూచి తెలిసికొనవలయును. కమండ లువు జలమునుగ్రహించునపుడు పెద్దవాతనుగైకొనును; వెడ లించునప్పుడు సన్నముగవెలార్చును. అట్లే యాయము హెచ్చుగాను, వ్యయముతక్కువగాను ఉండవలెను.''

అసారిచెప్పినఈమాటలకుఁ బ్రతిగా భయదర్శక మీ విధమునవాక్రుచ్చినది.

''ఉచితలోభము కర్తవ్యము. అతిలోభ మొప్పదు. అతిలుబ్ధతవలన ధనగుప్తుఁడనువణిజునివిత్తమంతయు భూపతి పాలయినకథను మీరు వినలేదా? చెప్పెదను. అవధరింపుఁడు.

భూమికిభూషణమయినఉజ్జయినీనగరమున ధన గుప్తుఁడు, వర్ధమానుఁడుననునిరువురువర్తకులుండిరి. వా రధిక ధనప్రపూర్ణులు; స్నేహితులు. జీనపుదీవియం దినుమును,

బసిఁడియు సరికిసరియని తెలిసికొని యచ్చట వర్తకము చేయఁ
దలఁచి సెట్టు లిద్దఱును చెఱియొకనావయు నాయితము చేసి
వాని నినుముతో నింపి పయనమయిరి. ఫేనతరంగభంగురగభీర
పయోనిధిలో నావమీఁద నరుగుచుండఁగా వర్ధమానుని
మహాజ్వరము తాఁకెను. అప్పుడు ధనగుప్తుఁడు వానితో
'నెచ్చెలీ! శరనిధియాత్రకు, నచ్చటిబేరసారములకు నే
నొక్కఁడనే చాలుదును. నీవు తిరిగిపొమ్ము. నీబేహారము నేను
సాగించి నీధనము నీకిత్తును. స్నేహితుఁడనయియుండి మఱి
యొకవిధముగాఁ జేయుదునా? కావున మఱలిపొమ్ము. నీవు
గల్గిన సమస్తశుభములు కల్గు'నని చెప్పెను. వర్ధమానుఁ డింటికి
వచ్చెను. ధనగుప్తుఁడు జీనపుదీవికిఁ బోయి యినుమునకు రెం
డెత్తుల చొప్పున కనకము గైకొనెను. అట్లు చేకొనిన సువర్ణ
మును నాలుగు ఓడలకెత్తించి యానందగర్వమున నింటికి వచ్చు
చుండెను. నావలు సముద్రమధ్యమునకు వచ్చెను. అప్పు డాతఁ
డిట్లు తలపోసెను. 'వర్ధమానుని ఒక యోడ యినుమునకు రెండు
యోడల కనకము నే నెట్లియ్యఁగలను? ఈసొమ్ములో నాత
నికి వీసమైన నీయఁజాలను? వెనుక వర్ధమానుఁ డాయాసపడి
కూర్చిన తనసొమ్ములో నాకు సగభాగమిచ్చియున్నాఁడా? నే
నిపు డేల నాతని కీయవలయును? ఎక్కడి చెలితనము? నా
కాతఁ డెక్కడి చుట్టము? ఈసముద్రములో నిప్పుడు మునిఁగిన
ఆతనిసఖ్యము నన్ను చక్కఁబెట్టఁగల్గునా?' ఈవిధముగాఁ
దలఁచి ధనగుప్తుఁడు వర్ధమానునితరఫువారల నెల్లర నీటిలో
పలఁద్రోయించి చంపించెను. పిమ్మట దగ్గఱ రేవునదిగి పురముఁ
జేరి యచ్చట నాలుగు యోడల సువర్ణమును బాతిపెట్టించి ఆత్మ

నివాసమునకుఁబోయి దరిద్రతాభర మచ్చుపడునట్లుండెను. అప్పుడు వర్ధమానుఁడువచ్చి యన్యోన్యసమాగమోచితము లయినమరియాదలనడపి 'నేను బీదపడితిని. నాకుఁ బెక్కుపాట్లుగల్గినవి. ఉన్నసొమ్మంతయుఁ బోఁగొట్టుకొంటిని. నీవు తిరిగియెప్పుడువత్తువాయని కనిపెట్టుకొనియున్నాను. తుదకు నీవు వచ్చినావు. నీ వేవిధమున లాభముకూర్చినావు? ఎట్లు తిరిగివచ్చితి'వని ప్రశ్నించెను. సుకృతఘస్మరుఁడయినధనగుప్తుఁ డందుమీఁద లేని దుఃఖము నటించుచు నిట్లువచించెను. 'అన్నా! యేమనిచెప్పుదును. దైవమంతయుఁ బాడుచేసినాఁడు. మున్నీరెల్లనుదాఁటి అమ్మోడుపురముఁజేరి యందొక యింటిలో నినుమంతయుఁబెట్టించితిని. చెప్పిన నమ్మవు. వినుట కసత్యముగానుండును. ఆలోహమునంతయు నెలుకలు మూఁడురాత్రులలోఁదిని వేసినవి. కొండంతయినుములోపల—ఏమిచోద్యమోగాని—పాతిక యెత్తయిననుండనీయక ముండ యెలుకలు తిని వేసినవి. అప్పు డక్కడనుండుట కే నాకు సిగ్గయినది. కావున వెంటనే సముద్రముదాఁటివచ్చితిని. తెవుళ్లవలన నీవారు చనిపోయినారు. అచట రోగములువిస్తారము. తిరిగి వచ్చుసమయమునఁ జెప్పరానిబాధలుగలిగి చాలనలజడిఁ బొందితిని. మిక్కిలిపాపాత్ముఁడను. స్నేహితుఁడవగునిన్నుఁ జాలఁజెఱచితిని.' ఇట్లు వచించి ధనగుప్తుఁడు వర్ధమానుని సాగనంపెను. 'తప్పక యిది యసత్యము. వంచించి నాధనము నీతఁ డపహరించినాఁ'డని తెలిసికొని వర్ధమానుఁ డచట నేమియుఁబలుకక నిజగృహమునకుఁబోయి యిట్లుతలపోసెను. 'నమ్మనేకూడదు. ఒకవేళ మొదటనమ్మి యితరుల నాత్మ

కార్యమునకుఁబంపిన, నందు వారుమోసముచేసినచో గుఱుతెఱుఁగక వేగిరపడుటెల్ల వెఱ్ఱితనము. సొమ్ములయెడ నెవ్వారిని నమ్మఁదగదు. నమ్మకుండిన భూమియందు జరగదు. సొమ్ముగలవారికి నర్థుల నమ్మఁగాఁ గీడైనచో నేమియనఁగలము? తనదేహమే నిత్యముకానప్పుడు తనధనముసంగతి చెప్పుటయెందులకు? తాను, తనధనమును దైవధనములు. కావున నాధన మాదైవపుచేసినట్లెల్ల నగుచుండును. చెలితనమునఁదన్నుఁజెఱచినతులువను ప్రియములుప్రకటించుచుఁ, బలుకులతీపులఁజూపుచుఁ జెలిమైవర్తించి చెఱుపవలయును.' ఇట్లునిశ్చయించి వర్ధమానుఁడు ధనగుప్తుని యెడ దట్టపునెయ్యముప్రకటించుచు నొకనాఁ డాతనికుమారుని లాలనచేయుచుఁ దనయింటికినెత్తుకొనివచ్చెను. వర్ధమానుఁ డాబాలుని నెవ్వరునెఱుంగఁజాలనిచోట దాఁచెను. కొంతసేపటికి ధనగుప్తునివారువచ్చి 'బాలునిఁదెండ'నియడిగిరి. తీవ్రదుఃఖమగ్నుఁడయినట్లునటించుచు వర్ధమానుఁడు 'అయ్యో! యేమి చెప్పుదును? నాచేతిలోనుండఁగా గ్రద్దయొకటి బిడ్డను తన్నుకొనిపోయినది. ఈసంగతి సెట్టికిఁజెప్పుటకు నాకు మొగము చెల్లకున్నది'యనిపల్కెను. ఆమాటలు వారు ధనగుప్తునకుఁ దెలిపిరి. అందుమీఁద నాతఁడు దెబ్బతిన్నపులివలెమండిపడి 'లోకములో నెప్పుడైన నిట్టిసంగతులు వినియున్నారా?' యనుచు రాజువద్దకుఁబోయి ఫిర్యాదుచేసెను. అప్పుడు రాజు వర్ధమానునిరప్పించి 'ఇంత నెఱవాదివి. ఇట్లు బొంకఁదగునా? బాలకునిగ్రద్దయెత్తుకొనిపోయెననుట యేయుగమునందైన నేదేశమునందైనఁగలదా?'యనిప్రశ్నించెను. అప్పుడు మడి

చేతులుకట్టుకొని వర్ధమానుఁడు రాజున కిట్లనివిన్నవించెను. 'దేవరవారిందునిజము పరికించితిరి. సర్వము తమరుభావములో నెఱుఁగఁదగును. రెండునావలయినుమునంతయు నెలుకలుతినుట భూలోకమున నెచ్చటనైనఁగలదా? నా వేఁడునాధనమపహరించి సెట్టి యిట్లుచెప్పినాఁడు.' ఆవిన్నపమాలించి జనపతి 'ఇది యెట్లు?'ని ధనగుప్తునిఁజూచియడిగెను. అప్పుడాతఁడు 'అధిపా! ఈతనిదొకటియు నాదొకటియు రెండుయొడలయినుముఁదీసికొని చీనాద్వీపమునకుఁబోయితిని. కొనిపోయినయినుమంతయు నితనిదురదృష్టవశమున నెలుకతండము భక్షించెను. కాని ఇతఁడా యొడెఁడినుమునకు నోడెఁడు బంగార మపహరించితినని కల్లలాడుచున్నాఁ'డని చెప్పెను. వర్ధమానుఁ డప్పుడారాజునుద్దేశించి 'రాజా! ఆమాటల నవధరింపుము. రెండుయొడలఇనుము మూషికకాండము భక్షించెననుమాట కల్లగాకుండెనేని గ్రద్ద పిల్లవానినిగొనిపోవుటయుఁ గల్లకా'దనెను. ఆమాటలకు రాజునవ్వి సచివావళిఁగనుఁగొని 'యంతటిమేటిబొంకున కిది సరిపోలు'ననెను. పిమ్మట ధనగుప్తునిఁజూచి 'యిట్టిమాట లికసాగవు. ఎలుకలినుముతినునా? ఇంతటిమానిసివి. ఇట్లుపలికిన విని ప్రజలు నవ్వరా? అతనివిత్తము నిపుడయిన నాతనికి'మ్మనియాజ్ఞాపించెను. అప్పుడు ధనగుప్తుఁ 'డితఁడిచ్చినయినుమున కినుమే యిత్తును గాని కనకమేలాఇత్తు?'ననెను. ఆమాటలకు మండిపడి జనపతి తనవద్దఁజనవుగలలెంకలతో 'ఓరీ! కోమటి ముక్కున నీరెత్తుఁడు. మేము కోపింపకున్న వీఁ డడ్డులేక నోరికివచ్చినట్లు వదరులఁబచుచున్నాఁ'డని చెప్పెను. లెంక

లంతఁ ద్రోసికొనుచుఁజనఁగా ధనగుప్తుఁడు 'అయ్యా! బొంకితిని. కనక మొకయోడెఁడుమాత్రముకలదు. మీయాన. నిజముగా నంతకన్న నెక్కువలేదు. అతనిఅర్థ మాతని కిప్పింపుఁ'డనిపలికెను. ఈతనిమాట నిజముకాదని రాజు వచించెను. భటు లింకను ధనగుప్తుని బాధపెట్టిరి. అప్పుడు ధనగుప్తుఁడినుమునకు రెండింతలుపసిఁడిగల్గుటయుఁ, జెలికాని భటులను తాను చంపించుటయుఁ జెప్పి నాలుగుయోడలధనమును తాను దాఁచిపెట్టినస్థలము వారికిఁజూపెను. అందుమీఁద రాజునవ్వి యాధనమంతయుఁద్రవ్వి తెప్పించి వర్ధమానునకొసఁగెను. వర్ధమానుఁడు తనయర్ధభాగము తన్నుఁజేరినఁజాలుననివిన్నవించెను. మిగిలినసగభాగమును, ధనగుప్తునియావదాస్తియు రాజుగ్రహించి యాతనిని దేశమునుండి వెడలనడిచెను. అది మొదలు భార్య, పిల్లలు వెంటరాఁ దిరిపెమెత్తికొనుచు ధనగుప్తుఁ డిడుమలఁబడియెను. ఓడెఁడినుమునకు రెండోడల కనకముగలిగినప్పుడు ధనగుప్తుఁ డల్పమేధత్వమున వలనుగలిగి మెలఁగనేరఁడయ్యెను. లోభగుణమున ధనగుప్తునిప్రాభవ మావిధమున నడఁగిపోయెను. నామాటలు వినుఁడు. మీ లోభమును మానుఁడు. నీళ్లకై భూమిమీఁద నిట్టిలోభము వహింపరాదు."

ఇట్లుపలికి భయదర్శకము మునుపటివలె మండూకవల్లభునిస్తుతియించెను. తరువాత నిట్లువచించెను. "చిన్నతనమునుండియు నేను జీవహింసఁజేయనొల్లకుంటిని. అది యొకపెద్దవ్రతమని యిప్పుడు తడవ నేల? జీవహింసను జేయువారి గాలిసోఁకినచోఁ గల్మషముగఁ దలఁతును." ఆపలుకులువిని

అభిజ్ఞుఁడనుప్లవంగము తనపతి కిట్లనియెను. 'అతినిష్ఠ, అనాచారము, అతిశౌచము, అశౌచము, అతినింద, అతిస్తుతి అనునివి ధూర్తులవిధములు. అత్యాచారపుమాటలు, అత్యంతస్తుతులు నిజములుకావు. ప్రత్యక్షక్రూరమయినపామువచనము లేలనమ్మెదవు? దానిసాంగత్య మేలకోరెదవు? నీవీనుల నిపుడు మావాక్యములుచొఱవు. తగినవారినీతివచనముల నాదరింపనివారలపయి దైవముకూడఁ గోపించును. ఇది యెంతయునిజము.' ఇట్లుపలికి అభిజ్ఞుఁడు మౌననియతుఁడయ్యెను. తక్కినవారుకూడ నూరకుండిరి. అప్పుడు పాము కప్పలరాయనిబొగడివర్ణించెను. ఆతనికి మేను పొంగెను. తత్క్షణమే కప్పలరాజు పామునకు లోనికివచ్చుటకుఁ దెరువొసఁగించెను. ఉరగ మంతటఁ గూపమునఁ బ్రవేశించి, నీళ్లుగ్రోలి, చిఱుకప్పల నెఱగొనుచుబలియుచుండెను. క్రమముగా నాపాము భయదాకారతఁ బేర్చి దర్దురములభక్షింపుచుండెను. నానాఁటికిఁ గప్పలు లయమొందుచుండెను. మండూకసేన దశాంశశేషమయ్యెను. ఇదిచూచి చుట్టుజేరి మంత్రులు, ప్రియులుతిట్టుచుండవినుచు భేకాధినాథుండు చింతఁబొందుచుఁ బాష్పాత్తాపసంతప్తుఁడయి భుజంగముతో నిట్లనియెను. 'మండూకకులమునెల్ల మడియించితివి. మిత్రునివలెనుండి మా కీటులకీడుచేయుట నీకుఁదగునా?' ఆమాటలకు భుజగమునవ్వుచు 'నీప్రధానులందఱును గడుఁ బాపకర్ములు. నిన్నును నన్నుఁ బొందనీయక వీరు నయవిహీనబుద్ధులయి కల్లలుప్రేలినారు. కావున వీరిని బ్రతుకనీయరాదు. బ్రతుకనిచ్చితిమేని వీరు వక్రభాషలాడి నీకును నాకును గలమైత్రి

హారింతు'రనిపలికి తన్ను మున్నుజొరనీయకయడ్డుపడినరాజు మంత్రులనందఱ నాతనియెదుటనే ద్రుంచివైచెను. కతిపయ దినములలో రాజునుదప్ప మిగిలినకప్పలనన్నిఁటిని దినివైచెను. అప్పుడు తనవారెల్లరుమరణింప నొంటరియై భీతస్వాంతుఁడయి కలుగులోదూరి మోమర్ధముదోఁప నున్న మండూకాధిపుని జేరి పా మిట్లుపలికెను. 'నే నతిదాహమున నూతిదరిని కూపెట్టితిని. అయినను రాజ్యమదమున నన్ను వేగముగా రప్పింపకుంటివి. ఈజలముప ట్లోకమహాజగమఁట! కప్పపురుగు లందలిప్రజలఁట! ఒకకప్ప వానికెల్లను రాజఁట! ఆహా! ఇట్టినగవు లెందైనఁగలవా? నగరిలోఁజొచ్చి నీపెద్దతికము లిపుడు నాకుఁజూపెదవా?' ఇట్లు సాహసముతోఁబలికి భయ దర్శకము వాపోవుచున్న భేకాధినాధుని నాటోపముతోఁగఱచి చంపి భక్షించెను.

కావున బలవంతుఁడయినశత్రువునకు దూరముగాఁ జనవలయును. కార్యముకొఱకయి వాఁడు కలయవచ్చినను బేల్పడి బుద్ధిమంతులు వానినిగలపికొనరాదు.'' అని యిట్లు సుమతియెఱిఁగించినకథ విని సుకుమారికామకరందికలు సంతసిల్లిరి. తమసఖిని చాలఁగొనియాడిరి.

౬

సుకుమారిక ప్రసంగము

అప్పుడు సుకుమారిక నెయ్యముతో నిట్లనియెను. “‘ఒక్కచోట మెలఁగెడి స్నేహమున మేఖలకు హితము చెప్పుఉద్దేశ్యము నీ వెన్నడును బెట్టుకొనవలదు. అది హితోక్తిని దెలియ నేరదు. అగుటచే దానిని చేకొనఁజాలదు. వివేకములేని వారికి హితముపదేశించుటయును, వారితోఁ జెలిమిచేయుట యును నీతిపరులకుఁదగదు. విహగము కపిసహవాసమునఁ బొందినఆపద మీరు వినలేదా? ఆకథ చెప్పెదను. వినుఁడు.

ఒకయడవిలో నొకచెట్టుమీఁద నొకసూచీముఖము, నొకవానరము నెయ్యముగలిగియుండెను. ఇట్లుండ నొక నాఁటిరాత్రి మిన్నెల్ల నీలమేఘచ్ఛన్నమై యొక పెద్దవానగురి సెను. పిమ్మట నీదరగాలియు, సన్నపుఁజినుకులు నెడతెగక యుండెను. విపినచరములకు బాధమెండయ్యెను. మట్టెనద్దిన మిడుఁగుఱుఁబురువు వెన్ను దీపముగాఁగ నాసమయమున గిజి గాఁడు తడయనితనగూటిలోఁ బ్రియదారతో సుఖముననుం డెను. అట్లుండి యాపక్షి తనస్నేహితుఁడగువానరము చలిచే వణఁకుచుండుటచూచెను. అందుల కదివగచి నీడద్వారము నకుఁజనుదెంచి యతనితో నిట్లనిపలికినది. ‘ఉడుగక యొక్కలే వరుసని వానకువడఁకుచున్నావు. రాత్రి యుగమువలెనున్నది.

ఎప్పుడు తెల్లవాఱును? నీబాధ యెట్లుతొలఁగును? చూచుచు నెట్లూరకుందును? నిన్ను రమ్మనుటకు నాగూటిలోఁ జోటు లేదు. నాయిల్లు మిక్కిలిసన్నము. ఓకపివర! పెక్కుమాట లాడెడిదేమి? ఇట్టిపక్షిజన్మమునొందినపుడే నాపౌరుష మడఁగిపోయినది. తనగృహమున స్నేహితులెల్లరు నభీష్టవస్తువు లన్నియుఁబొంది మచ్చికహెచ్చునట్లుగాఁ జరింపఁజేయలేక పోయినందులకు సజ్జనుఁడు వెచ్చనియూర్పునించికొని, విన్న దనమునుబొంది విచారించును. అట్టివిచార మాతనికి మఱి యెట్టిదుర్దశచేతనుగల్గదు. సుజనుఁడు భూమిమీఁదఁ దనవారి కయిన యాపదలనెఱుఁగకయుండఁజాలఁడు; ఎఱిఁగి యూర కుండఁజాలఁడు; చూడకుండనుండలేఁడు; చూచిసహింప లేఁడు.' ఇట్లు తగుమాటలాడి పక్షి చెలికానిస్థితికి మిక్కిలి విచారించినది. మఱియు నిట్లుపలికినది. 'కాలుసేతులులేని వాఁడవుగావు. ఉండఁదగిన యాలయము మున్ను జేసికొనని పాపమున నీయట్టివాఁ డీనడిరాత్రి నిట్టిపాట్లు పడవలసివచ్చి నది.' పక్షిచెప్పిన యీహితవచనములు చేకొనఁజాలక వెం గలికోఁతి 'వీఁ డిరవున భార్యయుఁ దాను నుండి నన్నొక లుబ్ధునిఁగాఁదలఁచి ప్రేలఁదొడఁగినాఁడు. ఇట్టికుటిలుఁడు మఱి యొకఁడుగలఁడా? తనకఁట! ఇల్లున్నదఁట! తానుదార యఁట! నాకఁట! ఇల్లులేదఁట! స్నేహమున నీపులుఁగు గడుఁగ్రొవ్వియున్నది. దీనిమద మడఁచెద'ననుచుఁ బక్షి గూడుగలచెట్టుకొమ్మ ఘల్లునవిఱచి చేరువనున్న బల్వలోదక మునఁ బడవైచెను. అప్పుడాపక్షి నీళ్ళంబడితడిసినరెక్క

లతో భయమునఁగూయుచున్న ప్రాణేశ్వరి నుడిపి తెచ్చుకొని మఱియొకచోటికిఁ గొంపోయి సుఖముగా నుండెను.

కావున వివేకహీనుల ద్రోవను బోరాదు. బుద్ధిమంతుల కేని వారితోడి చెలిమి యేవిధముననైన నాపదగల్గింపక మానదు. ఉపాయముచేత నేదయినఁ జేయ వేచియుండుట, తప్పులను బురిగొలుపుట, మర్మాంతర పరిహాసము చేయుట— ఇవి దుష్టసఖుల గుణములు.'' అని సుకుమారిక యెఱిఁగించిన కథ విని మిగిలిన సఖులిరువురు నామెను మిక్కిలి గొనియాడిరి.

౭
మకరందికవచనము

అప్పుడు మకరందిక యిట్లనియెను. "అరసిచూచితి మేని కుజనులు చెలిమియొనర్చినఁ గుమ్మరిపురుగులవిధమున నుండును. నీతిపరులు మిత్రులకు సొమ్మిత్తురు. అవసరమైనచోఁ దమప్రాణములఁగూడనర్పింతురు. బుద్ధిమాలిన దగుటచే నొకకపి దనకుహితుఁడైనను భూపాలునొకని జంపెను. వివేకియగుటచే నొకదొంగ శత్రుఁడయినను విప్రునొకనిగాచెను. విమతినెయ్యముకంటె సుమతిపగ మేలు. ఆకథయెట్లందురా? చెప్పెదను. వినుఁడు.

మందరపురియం దొకరాజకుమారుఁడుగలఁడు. ఆతఁడు కిరాతవృత్తినవలంబించెను. బుద్ధిమంతుల నాతఁడు దరికిఁజేరనీయఁడు. శైశవమునం దాతనికి నక్షరాభ్యాసమే కాలేదు. గర్వోద్ధతచాపలమున నారాజకుమారుఁడు దుర్వర్తనుఁడయి యుండెను. ఆతనివలనసమస్తకష్టములఁబొంది యాతనిమంత్రులు బహులదుఃఖాన్వితులయి ఆత్మగతమున 'అక్షరజ్ఞుఁడు గానియతనికి శాస్త్రపురాణాగమాదులురావు. గ్రంథాధిగమశక్తిగలుగక శుద్ధవివేకములేదు. వివేకశుద్ధిలేక కర్తవ్యకర్మ మెఱుఁగఁడు. కర్తవ్యమెఱుఁగక చేయుక్రియలవలన నరుఁడు తీరనికిల్బిషములఁబొందును. కిల్బిషములఁబొందినవాఁడు నరకకూపమునఁద్రెళ్లును. నరకవాసి పేదనరుఁడగును. పేదయై

కడుపుకొఱకుఁ బాతకములుచేసి రౌరవమునఁ గూలును. తిరిగి పేదవైపుట్టును. ఇట్టియాపదకెల్లమూలము చదువులేమి.' అనిచింతించుచుండిరి. ఆరాజకుమారుఁడును నెలుకవేఁటల పేర నేగి పట్టణములోనిప్రజలయిండ్లు కూలఁద్రవ్వఁబంపును; డేగలకుఁ దొండలనేయఁబోయి ద్రాక్షామంటపములుగాసి చేయును; కోడిపోరులపేర వాడలఁదిరుగుచుఁ బోడఁగన్నకడ వలఁబొలియవైచును; వేఁటకుక్కలఁదెచ్చివిడిచి మందలలోని మేఁకలకుసికొల్పి మెచ్చియార్చును; కాలకింకరులవంటిభటు లతోఁగూడి మదమున వెడఁగుఁదనము, ప్రల్లదమును వేన వేలుచేయుచుండెను. ఉరులు, బోనులు, గూళ్ళు, గాలిపడ గలు, పరుసనిచెయ్దములు, భటులనుబాడిపించుట—ఇట్టిసరభస ములేకాని యాతని కితరములుపనికిరావు. ఆనరపతికుమారుఁ డొకవానరపోతమునుదెచ్చి వాత్సల్యముతోఁ బెంచుచుండెను. దానికి ఆయుధవిద్యనేర్పించెను. అది క్రమముగాఁబెరిగి పెద్దది కాఁగాఁ గంచుకముదొడిగి, కత్తినిచ్చి రాజు దానిని తనకుఁ గావలియుంచుకొనెను. ఒకనాఁ డారాజు మందిరోద్యానము నకు స్త్రీజనములతోఁబోయి విహారమునల్పెను. పిమ్మట నొడలు నిద్రాలసముకాఁగా వారినందఱ నక్కడక్కడవసి యింపుఁడనిపంచెను; వనచరమొక్కటితోడురాఁబోయి పరి మళమ్మృదుసితపవనమునకు నెలవైనగురివెందపందిరిసీడల గుజ్జు సెజ్జఁ బరుండెను; 'నన్ను డాయవచ్చినజీవులనుఖండింపు'మని వానరముతోఁజెప్పి రాజు నిద్రించెను. కోఁతి పనిపూని భూప తినిగాచియుండెను. రాజుకంఠమునవ్రేలాడుచున్నపూలదండ తావికి భ్రమరమొకటి యాసమయమునందక్కడకువచ్చెను.

దానిఁగని వ్యగ్రకోపమునఁ గోఁతి ఖడ్గమువిసరెను. తేఁటితోఁ బాటు ధరణీకాంతునికంఠముకూడ రెండయ్యెను. అవినీతుఁడయినపతిచేష్టలు చేటుఁదేకుండునా?

ఇఁక వివేకియైనచోరుఁడు శత్రుఁడయినవిప్రునిగాచిన విధము చెప్పెదను. వినుఁడు.

నందినీనామనగరమున బంధుకుఁడనియెడునొక బ్రాహ్మణుఁడుగలఁడు. అతఁడు మొదటధనవంతుఁడే. కాని యవిలంఘ్యమయినదైవఘటనమున నాతనికిఁ బేదఱికము వచ్చెను. అతనిపుత్రులు, పాపము! పిన్నవారు. కటిబద్ధమయినమాసినచింపిపాత, జడలుగట్టినపింగళకేశములు, దీనమయిన యాననము, ఒడ్డాణమునకుమాఱురజ్జువలయము గలిగి దుఃఖవ్యాహినియైయున్న తనగేహినిని ఉత్కటబాష్పాక్షుఁడయిచూచి బంధుకుఁడాత్మగతమున నిట్లుతలపోసెను. 'ఈదారిద్ర్య మొకశార్దూలమువలెనున్నది. బలవద్దైన్యమే ఈపెద్దపులివక్త్రగహ్వరము. పలుతావులనుండి తెచ్చిన యప్పులే దీనిమేనిచాఱలు. బాలరుదితమే దీనిబొబ్బరింతలు. అరణ్యమువంటియీదుర్నిలయములో నీదారిద్ర్యశార్దూలము భయంకరముగఁజరించుచున్నది. లావుకలిమిని దీనిని వెడలించుటశక్యముగాదు. అయినను దీనిని బాపఁదగుయత్నముచేసెదను. చిత్రవర్ణనగరములో నాతమ్ముఁడు విపులుఁడున్నాఁడు. అతఁడు గుణగరిష్ఠుఁడు; పూర్ణధనుఁడు. నే నీవిధమున బీదనయియున్నసంగతి తెలిపితినేని వాఁడు విచారించి కొంత ధనమొసఁగును. ఆధనమునుగొనివచ్చి యిచ్చుట కర్షకుఁడ

నయ్యెదను. ఈలోకమున జీవయాత్రగడుపువారు నాలుగు పాళ్లుగనున్నారు. భిక్షుకులు, సోమకులు నం దొకపాలు. విద్యోపజీవికులును, సేవావృత్తివలనబ్రదికెడువారును మఱి యొకపాలు. వ్యవహారమాడెడువారును, తస్కరులును మఱి యొకపాలు. కర్షకు లొకపాలు. మొదటిమూఁడుపాళ్లవారును నాలగవపాలివారిని అనగాఁ గర్షకులను అనవరతము నపహ రించుచుందురు. అ ట్లపహరించియు వారు కాలక్రమమున నశింతురు. అపహృతమైనకొలఁదియుఁ గృషి వృద్ధినందుచుం డును. కావునఁ దగినరాజుగలిగినచో వ్యవసాయజీవనమువంటి యుత్తమజీవనము మఱియొకటిలేదు.' ఇట్లుతలఁచి యాతఁడు ప్రయాణమయిపోయి కతిపయదినముల కనుజునిపురిఁ జేరెను. మున్ను బేదయైనలిగినదానికంటె పథశ్రమమునమిగులఁగృశ మైనశరీరముతో నాతఁ డనుజాగారమును జేరవచ్చెను. విపులుఁ డల్లంతదూరమున నగ్రజునిగని సందేహించి గమనరేఖవలనఁ బోల్చెను. బంధుకుఁ డపుడు తమ్ముని డగ్గుత్తికతో దీవించి కౌఁగలించుకొనెను. పిమ్మట విపులుఁడు భక్తిప్రమోదము లతో నగ్రజునకుఁ దగునుపచారములుసల్పెను. అన్న విపన్నుఁ డగుట తెలిసికొని యాతఁడు మిక్కిలిదుఃఖితుఁడయ్యెను; అన్న నిష్టదేవతగాఁగొలుచుచుండెను. ఇట్లొకమాసము గడచెను. పిమ్మట బంధుకుఁడు తమ్మునితో నొకనాఁటిరాత్రి 'రేపు అవశ్యముగా నన్నుఁ బయనముచేయవలయు'నని నిర్బంధించి పలికెను. అప్పు డర్ధరాత్రిసమయమున నావిపులుఁడు తన యంగణమున సాంద్రమాధవీలతాచ్ఛన్నమగుచూతకుజము క్రిందికిఁ బూర్వజుని దోడ్కొనిపోయి ప్రయాణవిషయము

ప్రస్తావించి 'కనకముఁగొనిపోవుట మిక్కిలిభారము. పైఁగా దొంగలవలనిభయముగలదు. కావున నేను మీ కనేకనిష్క సహస్రమూల్యమగునొక్క మాణిక్య మిచ్చెదను. అది మ్రింగి మీరు ప్రభాతకాలమున జీర్ణమలినాంబరముల ధరియించి యరుగుఁ'డని చెప్పెను. పిమ్మట వారు పోయి నిద్రించిరి. వారిమాటలన్నియు దగ్గఱ చెట్టుమీఁదనున్న చోరుఁడొకఁడు విని ప్రమోదముతో నిట్లుతలంచెను. 'కన్నము పెట్టిన కంచము, చీర మొదలయినవిమాత్రమే యబ్బును. ఆయబ్బుటయైనను ప్రమాదసహితము. ఈనాఁడు నాకెంతో లాభముగల్గినది. ఇఁకఁ గన్నపువేఁటప్రయత్నము విరమించెదను. తెల్లవాఱుజామున నీవి పునితోఁబోయి వీనిని చంపి మణినిగైకొని ధన్యుఁడనయ్యెదను.' ఇట్లు నిశ్చయించి వాఁడు వెడలిపోయి ప్రభాతమయినతోడనే పయనమయిపోవు బ్రాహ్మణుని వెంబడించెను. సాధునివలె బ్రాహ్మణునితోడ సముచితభాషలాడుచు నాదొంగ తాను చేయుపనికి వీలు కనిపెట్టుచుండెను. ముందటియడవిలో విప్రునిజంప వాఁడుద్యమించియుండెను. కాని వారడవిదగ్గఱకు వచ్చునంతలో దొంగలగుంపొకటి వచ్చెను. ఆదొంగలు వారినిరువుర బంధించి బాధింపఁజొచ్చిరి. 'మేము దరిద్రుల'మని వారిరువురును గోలపెట్టిరి. అప్పుడు దొంగలు 'వీరిశరీరముల కీకోకలు తగినవి కావు. ఇవి తప్పక కపటవేషములు. వీరిమాయలకుఁ దగిన యుపాయము మనకు లేదా? వీరిపొట్టలు చీరుద'మనిరి. అనఁగా నాగుంపులో ముఖ్యులగువారు కొందఱు 'ముందొకనికడుపుఁజీరుదము. అందులో పసిఁడిలేకున్న రెండవ

వానిని విడిచిపుత్తము. పసిఁడియున్నచో రెండవవానిపొట్టఁ గూడఁజీరుద'మని కార్యనిశ్చయముచేసి పలికిరి. ఇరువురి లోపల నొకని వధింప దొంగ లుద్యుక్తులుకాఁగా చోరుఁడు తనమనమునని ట్లుతలంచెను. 'అవురా! నే నేమితలఁచివచ్చిన దైవము తా నేమితలఁచెను? తా నొకటితలఁచిన దైవము మఱియొకటితలఁచుననుమాట తథ్యమయినది. పావనుఁడయిన బ్రాహ్మణుఁడనిచింతింపక యకారణముగ నీతనినిజంపఁదలఁచితిని. నేను పాపాత్ముఁడను. నాకర్మ మిట్లుండఁగా నాతలఁపు లెట్లు నెఱవేరును? ఉత్తమవంశజుఁడు, అతిధార్మికుఁడు, ఎవరికిని గీడుచేయనివాఁడునైన పురుషావతంసమునకు నిష్కారణముగ నెగ్గొనరింపఁజూచినదురాత్ములకుఁ జేటుఁదప్పునా? దైవముకన్నులు పుట్టుఁజీకులా?—ముందితనికడుపువ్రచ్చినచో దొంగల కందు రత్నముదొరకును. అప్పుడు నాకడుపుకూడ వ్రత్తురు. నాకడుపే ముందు చీరుదురేని అందు కనకమును గానక ఈవిప్రుని విడిచిపుచ్చెదరు. నా కెటులయిన మరణము తప్పదు. కావున నిఁక బహుచింతినములఁ బనిరేమి? ఈతనిని రక్షించెదను. ఈబ్రాహ్మణునిప్రాణముఁగొనఁదలఁచిన నా పాపము ఈతనిప్రాణముఁగాచి యితనికి నాప్రాణ మీయకున్న నెట్లుపాయును?' ఇట్లు కృతనిశ్చయుఁడయి వాఁడు తనకడుపు ముందు చీల్చుండని చోరుల వేఁడుకొనియెను. ఆప్రార్థన మంగీకరించి యాచోరులు తొలుత వానికడుపువ్రచ్చి యందేమియుఁగానక 'వృథాఁగా వీనినికూడఁ జంపనేల?'యని విప్రుని విడిచిపుచ్చిరి. అట్లాచోరులచే విడువఁబడి బ్రాహ్మణుఁడు దారాసుతాదులఁ గలసికొని సుఖముగా నుండెను.

వివేకవంతుఁడగుచోరుఁడు స్వర్గమునకుఁబోయి ధన్యుఁ డయ్యెను. అవివేకులచరిత్ర మాకోఁతిచరిత్రమువంటిది. వివేకులచరిత్ర మీదొంగకథవంటిది. ఆపదలకు దూరమై యుండఁదలఁచినవారు సవివేకులసంగతినుండవలయును; వివేక హీనుల విడనాడవలయును.''

ఇట్లు మకరందిక యెఱింగించెను. సుమతి, సుకుమారిక లామెను గొనియాడిరి. ఇట్లు కొంతతడవు సుఖగోష్ఠి యొనరించి యాపరిచారికలు మువ్వురును సముచితవ్యాపారములకుఁ జనిరి.

౮

మృగాంకావళీసందర్శనము

రత్నసుందరీదేవి కినుకతో నిజనివాసమునకుఁబోవుట చేత కేయూరబాహున కుల్లమునఁ దాపముగల్గెను. పరిహాస భాషావిన్యాసముచే నెట్లో దినముగడిపి చారాయణుఁడు వెడలిపోయెను. సాయంకాలసంధ్యావందనము మొదలయిన కృత్యముల సల్పి రాజు నిద్రావాసమునకుఁబోయెను. అచ్చట నుండి రాజు దేవికొఱకు నేర్పుగలయట్టిప్రియదూతికలఁ బంపెను. కాని దేవి రాలేదు. అగుటచే రాజు వెచ్చనియూర్పులునించుచు, వేదనబొందుచుఁ, గన్నుమోడ్చుచు, సెజ్జపయిఁ దనువుఁజేర్చియుండెను.

ఇంతకుముందుగానే కళావతి మంత్రిభాగురాయణుని కడకుఁబోయి రత్నసుందరీదేవి యుర్వీశునిపయిఁ దప్పులువెట్టి రాత్రిపడుకకురాకుండుట తెలియఁజెప్పెను. అంత భాగురాయణుఁ డతిప్రీతితోడ కళావతిని మంచిపసదనమునఁ దృప్తిపఱచి లాటేశ్వరునిపుత్రికనలంకరించి యచ్చటకుఁ దీసికొనిపోవునట్లువలయుబుద్ధులుచెప్పి వీడ్కొల్పెను. చెలికత్తెయై మెలఁగుచు మృగాంకావళిని మున్నె యెఱిఁగినది కావున కళావతి ఆమెను నెయ్యమునఁదోడ్కొనిపోయెను. వారు రాజమందిరోద్యానముననిర్మింపఁబడినవసుధావల్లభునిశయనాగారమునందుఁ బ్రవేశించిరి. ఆమందిరము భాగురాయణుని

యాదేశమున యంత్రవిశేషములతో నిర్మింపఁబడినది. ఆ శయనగృహస్తంభకుడ్యములలోని యంత్రకీలములఁదొలఁగించు వెరవును, కదియించునుపాయమును; అని కేతమునకుఁగల ప్రవేశనిర్గమస్థానములును; అందు సంచరించువిధములు నిం తకుముందే కళావతి మంత్రివలన తెలిసికొనియుండుటచే నామె మృగాంకావళితోఁగూడ నయ్యంత్రమున నాకుడ్యము లోపలసొచ్చి యొక స్తంభమువద్దకుఁజని యిట్లనియెను.

"ఇది మహారాజునిద్రాగారము. ఇందు నిద్రించు చున్నవాఁడు కేయూరబాహుమహేశ్వరుఁడు. ని న్నీ స్తం భముపార్శ్వమున వెలువరించెదను. నీ వచ్చట మహీనా థుఁడు నిద్రమేల్కాంచువఱకు నిలిచియుండుము. ఆతఁడు తెలి వొంది ని న్నవలోకించును. అప్పుడు నీ వభీష్టముసిద్ధించు కొఱకు నీమనమున నతనిఁ బ్రసవశరాసనుఁగాఁదలఁచి నిన్ను రతీదేవిగా నిరూపించుకొని కంఠమునను న్న యీతారహార మునుదీసి నమస్కృతవచనపూర్వకముగ నతని మెడలో వేయుము. ఆతఁడు నీకరగ్రహము చేయఁగోరెనేని 'రత్నసుంద రికి వెఱతు'వనిపలికి తప్పించుకొని యతిత్వరితగతి నే తెంచి యిందుఁ బ్రవేశింపుము." ఇట్లు తెలియఁజెప్పి కళావతి మృగాంకావళిని సదనాభ్యంతరముబొంద వెలువరించెను.

తన దేవితో నెయ్యపుటలుకఁబూని యేకతముగా నిద్రించుచున్న కేయూరబాహుని మృగాంకావళి చూచెను. అతఁడు ప్రద్యుమ్నకుమారునివలె నొప్పుచుండెను. ఆరాజ శేఖరుని సౌందర్యమునుగూర్చి యామె యింతకుముందు విని యున్నది. ఆవినుకలికూర్మిని గీలుకొనిన వేడుక యాశలు

పుట్టింపఁగా నానరేంద్రకన్యక నిద్రితుఁడయియున్న భూపతిని తెప్ప వేయక కనుఁగొనుచుండెను. అంతలో మెలకువవచ్చి ధరణీతలేశ్వరుఁడు కన్నుఁదోయియరవిచ్చెను. అప్పు డాతఁడు లాటవసుధాధిపునిపుత్రికను జూచి 'రత్నసుందరివచ్చెఁ గాఁబోలు'ననితలఁచెను. కాని నిదానించిచూడఁగా నామె కాకపోయెను. అందుల కాతనిచిత్తమునం దాశ్చర్యము సందేహము సందడిగొనెను. ప్రకటితదేహదీప్తి, విభాసితభూషణదత్తదీధితి గలిగి చంద్రరేఖవలెనొప్పుచున్న యామె నాతఁడు గాంచుచుండెను. వారిచూపులు వియ్యమందెను. ఆసమయమున నారాజకన్యక యసదృశతారమౌక్తికసమంచితనాయకరత్నమయి, సమంజసరుచిపుంజమయి తనకంఠమున వెలుఁగు హారమునుదీసి ప్రియమునఁజేరి 'నమఃప్రసవశరాసనాయ' యనిపలుకుచు భూపతికంఠమున వైచెను. ఆమహీకాంతుఁడామెవిలాసమునకుఁజొక్కి, సజ్జడిగి, అమెను సమీపించి 'అతివా! నీ వెవ్వరిదానవు? నీకుఁ బే రెయ్యది? ఇచ్చటకు నిన్నెవ్వ తెతెచ్చెను? ఇది యంతయు నేర్పడఁజెప్పి న న్నేలుకొను'మనెను. పిమ్మట వసుధేశ్వరుఁ డతివహస్తముపట్టెను. అప్పుడు మృగాంకావళి ధైర్యముద్రవ్వెడుకన్నులతో రాజు నదల్చెను; చేయిపట్టు వదల్చుకొనెను; 'రాజా! నీవు రత్నసుందరి కోడుదువు. మ మ్మేలపట్టెదవు? తొలఁగిపొ'మ్మనుచుఁ గంబముసొచ్చి జంత్రమునుగదియఁదిగిచి యబ్జవదన యదృశ్యమయినట్లు వెడలిపోయెను.

అంతఁ బ్రత్యూషమయ్యెను. లెక్కించుటకు సులభమయి యాకాశమునఁ జుక్కలు ప్రాఁతముత్తియములపగిది

నుండెను. ఉదయాచలముమీఁద నప్పుడొదవెడుకెంజాయ మాణిక్యవేదితో మచ్చరింపుచుండెను. అమృతభానుఁడుం గాంతిఁగోల్పోయి యాకాశనదిఁ గేవను ముదియంచవలె నుండెను. గృహములందు దీపవితతి వెలవెలఁబాఱుచుండెను. నళినములు కుముదముల నవ్వుచుండెను. నలుదిక్కులు తెలివొందుచుండెను. జలజవనమునకుఁ గూర్మి చెలికాఁడు; చుక్కలపాలి దాడికాఁడు; త్రిజగములచేత మ్రొక్కులుగొనువాఁడు; వేదములు మొలచినపాదు; యోగులకు మోక్షము వాకిలి; ప్రాణికోటికి వెలుఁగు — అయిన సూర్యభగవానుఁడు తూర్పునఁదోఁచెను. అప్పుడు ప్రాతఃకాలకృత్యములఁ దర్వరితముగఁదీర్చి కేయూరబాహునాథుఁ డొంటరిగఁ గూర్చుండియుండెను. అంతలో భయభక్తిసమేతముగ జయవెట్టుచుఁ బ్రియసఖుఁడగు చారాయణుఁడు వచ్చెను. అతనిఁ జూచి నరపతి యిట్లుపలికెను.

“చారాయణుఁడా! ఏమిచెప్పుదును? ఈరాత్రి తెల్లవాఱుజామున మున్ను జను లెవ్వరును నెక్కడను గానని యొకచోద్యముగంటిని. నిజము. చెప్పెదవినుము. ఎలనాఁగ యొకతె నాసుప్తిమందిరమున కేకతమున వచ్చినది. అట్టి రూపమహిమ మానవాంగనల కసదృశము. ఆమె చైతన్యమొందిన చక్కనిచిత్రము; చిఱునవ్వుమరగిన చిగురుబొమ్మ; నడుపాడనేర్చిన నవకంపునునుదీఁగ; మురిపెముఁబూనిన చికురలయొత్తు; వంకవాయఁబెట్టివచ్చిన క్రొన్నెల; పలుకభ్యసించిన పసిఁడిప్రతిమ; నిలుకడవడసిన తొలుకారుమెఱుఁగు. అట్టి లావణ్యవతి శయనతలమునను న్న నన్నుఁ గదియఁజను

దెంచి తనకంఠమున వెలుఁగు నొక్కయుజ్జ్వలతరహారవల్లి పువ్వువలవైచినట్లు నామెడలోనుంచెను. ఆయవసరమున నే నామె పుట్టుపూర్వోత్తరములు తెలిసికొనఁగోరి యామెపాణి సరోరుహము పట్టితిని. 'రత్నసుందరికి వెఱతు'వని కోమల ముగఁబలికి కన్నులనదల్చుచుఁ దనహస్తమునువదల్చుకొని యామె మాయమయినది. అట్లుపోవుచు నాసుందరి నామన మును హరించుకొనిపోయినది. వెంటనంటితినిగాని యామె యత్యాశ్చర్యకరముగా నదృశ్యమయినది. వయస్యోత్తమ! యప్పటినుండియు నాచిత్తము సందియపుఁజీఁకటినిబడియున్నది. ఇది కలయా? నిక్కువమా? లేక యిది కల్లనిజముల యొక్కభావమా? యిది నిజముగాఁ గలయేయయినచో నీకంఠహార ముండుటెట్లు? ఒకవేళ నిది నిజమేయయినచో నావెడద వాలుగన్నులసుందరి యేది?"

ఇట్లు వికారభ్రాంతపూర్ణస్వాంతుఁడయిన భూపతిని జూచి రత్నసుందరీసౌభాగ్యగర్వాపహరణక్రియాచింతైకపరా యణుఁడగు చారాయణుఁడు సంతసించెను. పిమ్మట నాతఁడు "రాజునకు రత్నసుందరిపయినిలిచినమనము కొంతవఱకుఁ జలించినది. ఇంక నీతనిమనము మఱియొకమానినిదెస మరలు నట్లుఘటింతు"ననితలఁచి వయస్యునితో నిట్లనియెను. "జగతీ నాయకా! యింత యేమిటికి? నీసౌందర్యజాలమునఁజిక్కినది దేవకాంతయైనఁ దిరిగిరాకుండుటకు ధైర్యముచాలదు. ఇందుకు సందియములేదు. నామాట నమ్ముము. ఆమగువను నీకుఁ జూపి ఆమెసంబంధము నీకు సులభముగా సంధించెదను."

౯

చారాయణునిప్రస్తావము

ఇట్లిచ్చట నీవిధమునఁ జెల్లుచుండ నట రత్నసుందరి మేఖలకుఁ బ్రియముచేయనుద్దేశించియు రాజు చారాయణ ద్వితీయుండయియుండుట విని విదూషకునిమీఁదికోపమున నటువోవక సపరివారయై నిజనివాసమునందే యుండెను. ఆదేవియాగ్రహము అనుగ్రహముగా సంతసించుచు నిచట భూవల్లభుండు నిజసఖునితో మందిరారామమునకుఁ బోయెను.

అది వసంతకాలము. చిగిర్చిన చెట్లు, పుష్పించిన భూజములు, ముసిరెడు తుమ్మెదలు, వీఁచెడు చల్లగాలి, పాడెడు కోకిలలు, పలికెడు చిలుకలుగలిగి యామందిరారామ మాతనికి మఱింత తాపముగల్గించెను. అగుటచే నాతఁడందు విహరింపఁజాలక యొకరమణీయలతామందిరము చొచ్చెను. అందలిచంద్రకాంతవేదిమీఁదఁ దనువు వైచి పొరలుచునుండి కొంతసేపటికి లేచి కూర్చుండి తనకంఠమునందా కాంత మున్నిడిన ముక్తాహారమును గ్రహించి పరిపరి విధములఁ జింతింపుచు వికారములకు లోనయ్యెను. అప్పుడాతని నక్కడనుండి గొనిపోవఁదలఁచి చారాయణుఁడు ''వయస్యా! వనవిహార మింకఁ జాలును. ద్యూతక్రీడ యొనరింతము. నిజనివాసమునకు విజయముచేయు'' మనెను. ఇట్లు చెప్పి రాజును దోడ్కొని చనెను. అచ్చట నాతనికి రసాంత

రముపుట్ట వినోదములు, నీతిగర్భితములగుకథావిశేషములును వినిపింపఁదలఁచి చారాయణుఁ డిట్లు చెప్పెను.

"రాజా! చూచితివా? రత్నసుందరీదేవి మేఖల నెల్లప్పుడును జాలమన్నించును. అందులకు మత్సరముపూని నయవిధిజ్ఞయగుకళావతి నన్నుఁబంచి దానిని భంగపెట్టించెను. మతిమంతులు నిజశత్రువుల నేవిధముననైన నితరులసహాయముఁగొనియయినఁ జెఱతురు. బుద్ధిబలమునఁ జిలుకయొకటి తనపిల్లలఁ జంపనెంచినకిరాతుని మృతునిజేసినవిధము వినలేదా?" ఆపలుకులు విని "అది యెట్లు" అని మహీనాయకుఁ డడిగెను. అందుమీఁద చారాయణుఁ డిట్లు చెప్పఁదొడఁగెను.

"ఒకపెనుగానలో నొకమహోన్నతభూజమునందుఁ జిలుకయొకటి ఱెక్కలురానిబాలశాబకములఁ బ్రోచికొనుచునుండెను. చిలుకయున్నతరువువద్ద చిక్కనివెలగమ్రానొకటి గలదు. ఆవెలగచెట్టుకోటరమున గరళోల్బణుఁడయిన ఫణినాయకుఁడొకఁడు జీవించుచుండెను. ఇట్లుండ నచ్చటికొక నాఁడు బోయఁడొకఁడువచ్చెను. వాఁడు మున్నొకసారిచిలుకపిల్లలఁగొనిపోయెను. మఱల నిప్పుడు వాఁడు భూరుహమ్మల్లన నెక్కి పిల్లలఁబట్టుచుండెను. అప్పుడాపిల్లలు చంచులుదెఱచుచు నఱవఁదొడఁగెను. అయినను వాని కించుకయయినఁ గృపజనింపలేదు. అదిచూచి శోకించుచు, రోధించుచుఁ, బలవించుచుఁ జిలుకవెలఁది యాతని కిటులనియెను. "అన్నన్నా! యివియేగాని నీకుఁబట్ట నిఁకఁ బత్తులు లేవా? కన్నులుతెఱవనివి. వీనినితిన్న చవిఁగలదా? నాజీవముల

నేలఁగొందువు? విడువుము. శిశువులను జంపఁదగునా?' ఆమాటలకు బోయఁ డిట్లుబదులుచెప్పెను. 'నీ వెందుల కడలె దవు? నీపిల్లలను జంపను. మాంసము నాకు దుర్లభముకాదు. వీనిని దీసికొనివెళ్లి వెలవెట్టువారి కమ్ముదును. కొని వారు వీనిని బెంచెదరు. కాని యెట్టిపీడయుఁ జేయరు. నామాట నమ్ముము.' అప్పుడు చిలుక యిట్లుపలికెను. 'వీనిని జంపుటకుఁగాక కనకముకొఱకుఁ బట్టితిననుచున్నావు. అట్లయిన నాపిల్లలను విడిచిపెట్టుము. నీకు నేను కావలసినంతధనముఁ జూపెదను. దొంగలగుంపుబాధకుభయపడి మొన్న ధనవంతుఁ డొకఁ డీయడవిలోఁ దనధనమంతయు నొకచోట దాఁచెను. దాఁచుచుండఁగా నేను జూచితిని. అది నీకుఁ జూపించెదను. నన్ను నాపిల్లలను నెల్లప్పుడు గాచెదనని వంతఁబాపి రక్షింపుము.' చిలుకచెప్పనమాటలకు బోయఁ డప్పుడే పెన్నిధిఁ గన్నవిధమున నానందమునుబొందినాఁడు. 'నీకు నాయెడ నమ్మకముగల్గునట్లుచేసెద'ననుచు వాఁడు శాబకములను నీడములోఁబెట్టి వెంటనే భూమిజముదిగి నియతుఁడయి యొక్కచో నిల్చి యున్నను బోనును బట్టి నమ్మఁదగుపలుకులు పలికెను. అప్పుడు కీరవనిత 'నమ్మికలవి యేమిటికి? నేను చూపినసొమ్ములపయిఁ జేయివెట్టి సుఖవయినతరువాత నీవు తిరిగి ఖగమృగములకు దుఃఖముగల్గించుటకు వత్తువుగనకనా?' యనివచించెను. పిమ్మట వానిని రమ్మని తోడ్కొనిచని పాముున్న వెలఁగ(మాని వెడఁదతొలట చూపి 'విశేష హేమము దీనిలోనున్నది. చేయిపెట్టి చూచుకొను' మని చెప్పెను. వెంటనే వెట్టిబోయఁడు కుడిచేయి యందుఁజొనిపెను. కన్నుల

నిప్పులురాల్చుచున్న యందలిమహానీయగరోజ్జ్వలభీషణోరగ మాతనిబొట్టనవ్రేలినడుమునఁ గఱచెను. తోడనే యాతనికి విషమెక్కెను; దృష్టి చీఁకటులుగప్పెను; నోటియందుఁ బెన్నురువు గ్రమ్మెను; నేలఁగూలి వాఁడు మృతినొందెను.

ఆశ మిక్కిలిపాపజాతిది. అది యన్నిఁటిమీఁదఁ బ్రసరించును. ఇఁకఁ బసిఁడిమీఁద నేలఁబాఱకుండును? పసిఁడిమీఁద నాశపుట్టిన మనుజుఁడు తనకువచ్చుకీడు తలఁపఁజాలఁడు. తన కసాధ్యుఁడయినశత్రునిఁ దన కేమియుఁ దెలియనట్లేయుండి నన్యునిచేత నయిన ద్రుంగునట్లుచేయవలయును. పగవాఁడనయిన నాయెడ మొగమాటపడి మేఖల నావాక్యముల నమ్మినది. కార్యము మిగిలివచ్చినను నిజము తెలిసికొనలేక పోయినది. అది బుద్ధిలేనిదికాదా? మొగమోట ముండవలసినదే. కాని దానికి మిత మున్నది. అది యెక్కువగానున్న కష్టమువచ్చును. ఇతరుల నెప్పుడును నమ్మఁదగదు. నమ్మినచోఁ దగువారినిమాత్రమే నమ్మవలయును. కాని పగవారిని నమ్మరాదు. అట్టివారిని నమ్మకతప్పనిచోఁ గార్య మగువఱకు నమ్మినడవవలయును. పిమ్మట నేమఱక తొలఁగివచ్చి నమ్మకయుండవలయును. ఈయర్థమును తెలుపు నహిమూషోపాఖ్యానము నెఱిఁగింతును. అవధరింపుము.

పాములఁబట్టువాఁ డొకఁడు పామునొకదానినిబట్టి వెదురుపెట్టెయందుంచెను. అందాపామున కెరగా మూషకమునొకదానిని వైచెను. అప్పుడు పాము ఎలుకను గఱవవచ్చెను. అందుమీఁద నెలుక బెదరక పాముతో నిట్టులనియెను. 'నీ కొకయుపకారముచేసెదను. నా కభయమిచ్చి

రక్షింపుము. నాతోడ నీవుచెలిమిపాటింతువేని నాకార్యమును నీకార్యమును నెఱవేరును. వాఁడు పట్టినప్పుడే వానిచేఁ జచ్చియుందును. ఇప్పుడు నీచేనయినఁజత్తును. నా కెట్లును జావునిజము. చచ్చియున్ననన్నుఁజంపి చావనినీవు చెఱలోనే యుండఁదలఁచుచున్నావు. ఇది నీకుఁ దెలిసినదా? 'నే నధికబలుఁడను. నా చేతఁ గానిది యీయెలుకచేతనగునా? ఇది నా చెఱ యేవిధమున మాన్చును? ఇది కల్ల.' అని మది నూహింపకుము. నేనుచెప్పునది వినుము. ఎవ్వఁడేకార్యమునందు నిపుణుఁడో దానియందు వాఁడు పూజ్యుఁడు. వానిని హీనుఁడనరాదు. సూదిచేతనగుపని చిక్కనికఱతచేతఁ జక్కనగునా? తనకార్యసాధనమునకయి హీనునివద్దకు నయినఁ బోవచ్చును. నేనుజెప్పినట్లుచేసినచో నీచెఱ విడును. అట్లుఁగాక నన్నుఁజంపి నోటిలోవైచుకొన్నంతమాత్రముననే నీయాఁకలి చల్లారదు. చెఱఁబాపిన నీవు నీయిష్టమయినఁ జోటికిఁబోయి క్రీడింపవచ్చును. చిఱుకప్పలు, చేఁపలు, బల్లులు, చిట్టెలుకలు, ఎలుకలు విస్తారమాహారము దొరుకును; కుత్తుకబంటిగాఁ దెమ్మెరలఁ గ్రోలవచ్చును. మఱియెన్నోసుఖములు గలుగును. ఈసంగతుల నాలోచించుకొనుము.' ఆమాటలకు నురగము సంతోషముతో నిట్లనియెను. 'స్వప్నముననయిన నీకుఁ గీడొనరింపను. నీవు నా చెలివి. అనుమానము మానుము. ఆనందముతో నామాట నమ్ముము. ఇక్కరండనిగ్రహ మెట్లుడిపెదవో యుడుపుము.' అప్పుడు మూషక మిట్లువచించెను. 'నీతలపయినుండి నే నొక మంత్రము జపించెదను. జపమయిపోయినవెంటనే నిన్ను

బిలిచెదను. అందాఁక నీవు నయనయుగముమూసికొని కదలక యుండుము.' ఇట్లు నియమించి పాముశిర మెక్కి కరండ నిగ్రహముఁజేసి యామెలుక వెడలిపోయెను. అనంతరము నాగము లోచనములు విచ్చి చూచెను. అప్పుడు దానికి సంతోషము, విచారము నొక్కసారిగఁ గలిగెను. ఎలుక చేసినకన్నము వెంటఁ దానుకూడ వెడలివచ్చి భుజగ మొక బొఱియలోదూరి 'యెలుక కపటమున నాకన్నులుగప్పినది. నోరూర దానిని దినలేకపోయితిని. ఇఁక నా కేటిబ్రతుకు?' అనితలఁచెను. దురాత్ముల కెందును న్యాయములేదుకదా! ఒకనికిఁగీడుచేయఁగలిగిన ఖలుఁడయినవానికిఁ జాలును; తనకుఁగలిగెడునింద్రత్వమయినఁ గాదనును; తుదిని తాను మరణించినను మేలనితలంచును. ఆపామావిధమునఁ దలపోసి వెదకి మూషకబిలద్వారమును గుర్తించెను. ఆయెలుకకు దోషమాపాదించునభిలాషమున నయ్యాశీవిషము దానికలుగు కడకునేగి 'ప్రాణసఖుఁడా! సత్వరముగ బయటికిరమ్ము. ఒక్కచోటనుండి యుచితసల్లాపములు చేయుద'మనిపిలచెను. పాఱిపోవుట కనేకమార్గములుగలిగి మృద్బద్ధమయియున్న బిలద్వారముదగ్గఱ నిలిచి యామెలుక యాద్విజిహ్వముతో నిట్లనియెను. 'నీవు మునుపు నన్నుఁ గాచితివి. నేను నీచెఱఁ బాపితిని. నామీఁద నీకు మున్నుండినకరుణ మఱవక మన్నింపుము. నా కామాత్రము చనుమానము చాలును. తమకుఁ దలముగానివారితోడ వియ్యమందుట; కయ్యమొనర్చుట; చెలిమిచేయుట తగదు. నేను హీనబలుఁడను. నీచెలిమికి నేనెంతవాఁడను? మున్ను నీవు నాకు వైరివి. కార్యార్థమాత్ర

మిత్రత్వమున నీవు నన్ను సహించితివి. ఇఁక వేగముగాఁ దొలఁగిపొమ్ము. ఇన్నిపలుకు లేల? నిన్ను జేరుటకు నాకు భయ మగుచున్నది.' ఎలుక చెప్పినయీమాటలకు సిగ్గుపడి పాము వెడలిపోయెను. మూషకము సుఖమున నుండెను.''

ఇట్లు చారాయణుఁ డెఱింగించెను. ఇట్లే యిష్ట కథావినోదముల రాజును, చారాయణుఁడును కాలమును బుచ్చుచుండిరి.

౧౦
కళావతిదూత్యము

మహీనాథునివృత్తాంతము సమస్తము కళావతి భాగురాయణునితోఁ జెప్పెను. ఆతనియాజ్ఞవడసి యామె యొకనాఁడు రత్నసుందరిపనుపునెపమునవచ్చినదివోలె కేయూరబాహుభూధవుఁడు చారాయణసహితుఁడయియుండుచోటికేతెంచి మ్రొక్కెను. దేవీప్రేరితయై యది తనభావవృత్తియరయవచ్చినదిగాఁదలఁచి ప్రసంగవాక్యముల నింగితమునెఱిఁగి ధరణీశుఁడు దానిని గూర్చుండనియమించెను. కళావతి యాసీనయై వారినుద్దేశించి సస్మితాననముతో నిట్లనియెను. "ప్రభువరా! ఏకతమున మాటలాడుకొనుచు మీనేర్పులచేత నన్నేలమోసపుచ్చెదరు? మీకంఠముననున్న హారము నాచేతులారగ్రుచ్చినది." ఈమాటలకు ధాత్రీనాథునిమనమున సందేహము, సంతోషము, ఆశ్చర్యము ముప్పిరిగొనెను. అప్పు డాతఁ డిట్లువచించెను. "కళావతీ! నీవును, చారాయణుఁడును నాకు సమానము. కావున నిట్లనుట నీకుఁదగదు. నిన్ను మాయేకతమునకు వారింపను. ఈహారము మొదట నెవ్వారిదో చెప్పుము?" దానికి కళావతి యిట్లుబదులుపలికెను. "చెప్పెద నవధరింపుము. లాటరాజ్ఞివల్లభున కొకకుమార్తె గలదు. ఆమె నిఖిలజనలోచనసౌఖ్యావహలావణ్యవతి. పేరు మృగాంకావళి. ఇప్పుడు నీహృదయ

మునుహరించినకన్య ఆమెయే.'' ఆపలుకులు విని కేయూర బాహుమహీపాలుఁడు కళావతిని ''లాటేశ్వరుఁడగు చండవర్మకు మృగాంకవర్మయనుపుత్రుఁడొక్కరుఁడుగాక పుత్రికయెక్కడిది ?'' అనియడిగెను. అప్పు డామెనవ్వుచు నలుదిక్కులును బరికించి యిట్లనియెను.

''ఇది యొకయత్యంతరహస్యమగువిషయము. ఇందలి నియమము చెప్పెదను. అవధరింపుము. లాటపతి కొకపుత్రిక గలిగెను. ఒకానొక కారణమున నామె నాతఁడు పుత్రనామమున వెలయించెను. అతనియన్వయపూర్వు లేకసంతతులయి యుండుట విధికృతము. బుద్ధిమంతుఁడగు నాతఁ డది తెలిసికొని తనకుఁబుత్రుఁడు లేకపోవుట పరదేశరాజులకెఱుకపడకుండ నీమంత్రమును బన్ని తనయను సుతునిగాఁ బ్రకటించెను. ఇట్లు రాజ్యమును సురక్షితముచేసికొనెను. అతనికి సుతుఁడుండెనన్న విషయము దేశమంతటను బ్రాసెను. ఆపుత్రిక నామము మృగాంకావళియైయుండఁ బురుషత్వముదోఁచునట్లు మృగాంకవర్మయను పేరునఁ బిలుచుచుందురు. ఆకన్యను బొందినవారికి సార్వభౌమత్వముకలుగునని మహాపురుషాదేశము. బుద్ధిమదగ్రేసరుఁడగు నీమంత్రి భాగురాయణుఁ డీరహస్యము సమస్తము తెలిసికొనెను. అతఁడు భవదీయరాజ్యలక్ష్మీప్రవృద్ధిచింతానిరతాత్ముఁడు. అగుటచే దేవరవారాకన్యారత్నమునువరించి సార్వభౌమత్వమునుబొందవలయునని యెంచి అతఁ డా రాజపుత్రిక నొకయుపాయముచేత నీపురమునకు రప్పించి తనమందిరమున నిడికొనియున్నాఁడు. కాని రత్నసుందరీదేవియందు భయము, భక్తిగలిగినవాఁడగుట

చేత నావిషయము నీకెఱిఁగింప నేరకయున్నాఁడు. ఆమహా మంత్రినియోగమున రత్నసుందరి యెఱుఁగకుండ నాపురంధ్రీ భూషణమునకు నెచ్చెలినయి వర్తిల్లుచున్నదానను. ఆచేడియ రూపవిభవాతిశయములు నీవు చూడనివి కావు. అసదృశతార మౌక్తికసమంచితనాయకరత్నము గలిగి, సమంజసరుచిపుంజమై తనకంఠమున వెలుఁగుహారము నాబిసరుహహస్త పుచ్చుకొని చేరవచ్చి 'నమః ప్రసవశరాసనాయ' యనిపల్కుచు నీమెడ లోఁబెట్టియుండలేదా?"

కళావతి చెప్పిన యీమాట లమృతమువలె రాజు వీనులఁ జొచ్చి దిగఁబాఱి యాతనిహృదయ మంతయు నిండి పోయెను. అంతఁ గొంతసే పాజనపతి పూర్ణానురాగశరనిధిఁ దేలెను. చారాయణుఁడును ప్రమోదితహృదయుఁడగుచు కళావతిని పెక్కుదెఱఁగులఁ బ్రశంసించెను. అప్పు డామేదినీనాథుఁడు కళావతిని బహువిధములఁ గొనియాడెను; బహుళ రత్నభూషణాంబరాదికముల నొసఁగెను; అరలేని చెలిమిని గౌరవించెను. రాజు లాటరాజనందన యనంతరవృత్తాంతము వినఁ గుతూహలముతో నుండుట యెఱిఁగి తిరిగి కళావతి యిట్లు చెప్పెను. "ఆనాఁ డట్లామె దేవర చేత గృహీతయయ్యెను నటమున్న నాచే బోధితయైయుండుటవలనఁ గులపాలికా ధవం బయినధైర్య మవలంబించి యెట్టకేలకుఁ దనకరము విడిపించు కొన్నది. నిశయనగృహము సుషిరస్తంభకుడ్యరచితమగుటచే నామె యంత్రస్తంభమున నదృశ్యమయినది. అప్పు డాయం భోరుహవదనను నామెసదనమున విడిచి ప్రభాతమగుటవలన నాయింటికిఁ బోయితిని. అచ్చట నేను గొంచముసేపుండి

మరల నామెయున్నతావునకు వచ్చితిని. అప్పటి కామానవతి బహువిధమన్మథవికారమగ్నమానసయయి యుండెను. అది యంతయు నాకుఁజెప్ప సిగ్గుపడెడిని. అగుటచే మనోభావము నంతయుఁ బద్యత్రయముగా రచించి యొక్క కేతకీపత్రమున లిఖించి పొరపాటునఁబడవైచినట్లు జారవిడిచి నన్నుఁగని మిథ్యానిద్రనభినయించుచు నావలిమొగమయి యుండెను. నేను సమీపించి కేతకీపత్రమునుగనుఁగొని అందలి పద్య త్రయము నిట్లనిపఠించితిని:

ఉ. తాడిడి పండుఁదిన్నక్రియఁ దద్దయుఁ గాలముగోరుచుండఁగాఁ
జూడఁగవచ్చునే నృపతిముందరు నింకొకమాటు? గమ్మటన్
జూడఁగనైన నోఁచునొకో మాకిఁక? కళావతి! దేవి కొత్తలో
నోడి ప్రమాదకార్య మిది యొప్పదు వొమ్మనునొక్కొ? దైవమా!

చ. ఇటనటఁ జూడరా దతని నింత యొకప్పుడు నాడు నిండ ముం
దటఁబొలయంగ నీ కిది ప్రధానుఁడువల్కఁగఁ జామ యిద్ది నీ
చిటిపొటిపొన్నచుక్కలకుఁ జేతులుసాచుటగాదె? యిట్టి దు
ర్ఘటనపుఁగూర్మికిన్ శరణుగల్గునె? యెట్లుదఃంచిచూచినన్.

ఉ. ఒంటిమయుండి యేయి విభుఁ డుల్లమునంబ్రియమార నన్ను నీ
బంటుగ నేలికొమ్మనుచుఁ బట్టినయప్పు డదేల యియ్యకో
కుంటి వృథాభిమానమునునుంటఁ గళావతిమాట లేమిగా
వింటిఁ బనూనసాయకునివింటిదృఢత్వముఁగంటి బేలనై."

కళావతిచదివినఆపద్యములు విని రాజు సానందహృద యుఁడు; సదయుఁడు; లజ్జావదనుఁడు నయ్యెను. అప్పు డాజగతీ వల్లభు నవలోకించుచు "నటమీఁదివృత్తాంతము నవధ రింపు"మని కళావతి యిట్లువచించెను. "నే నాపద్యములు

పతించి యదరిపడితిని. ఆకాంతవలవంతకుఁ దల్లడిల్లఁజొచ్చి తిని. అప్పు డాచతుర నిద్ర తెలిసినదానివలె లేచి, నన్నుఁ గారవించి, పర్యంకతలముడిగ్గి భాగురాయణునినిష్కుటకూట ములోనికిఁ బోదము రమ్మనిపిలచెను. ఎటులయినఁ బ్రొద్దు గడపుట కార్యమనితలఁచి నే నందుల కనుమతించితిని. ఉభ యులము వెళ్ళి యందుఁబ్రవేశించితిమి. పూవుఁదేనియలఁ గ్రోలు నెలదేఁటికదుపులు, చిగురుజొంపములవిహరించు కోకిలదంపతులు, పక్వనిలముః ఫలచయము రాల్చెడు రాచిలుకలు, సాదరిండ్లను బయళ్ళను బుష్పాడితావితోనించు మలయమారుతము నామె మదనతాపమును మఱింత హెచ్చిం చినవి. అప్పు డాయబల సంచారకేళికిఁదాళఁజాలక యొక లతానిలయమునుబ్రవేశించినది. కాని యామె విరహవేద నాభరము కొంచమయినను దగ్గలేదు. అంతకంతకు హెచ్చి పోయెను; ఆమెమోము వాడిపోయెను; నిట్టూర్పులు వెచ్చఁ గారాఁదొడఁగెను; తనువల్లికయందుఁ దాప మావహిల్లెను; గోష్ఠీవిహారములు పూర్తిగవిరమించెను. నే నాసమయము నందు నామె నాస్థలమునుండి యెట్లో నివాసహర్మ్యమునకుఁ గొనిపోయితిని. అప్పటినుండియు నామె క్షణ మొకయుగ ముగాఁబుచ్చుచున్నది. ఇది యాజోటివృత్తాంతము. ఇట మీఁద నీకే తెలియఁగలదు.''

ఇట్లుచెప్పగా విని మఱియును బసదనమునొసఁగి రాజు కళావతిని వీడ్కొల్పెను. పిమ్మట నాతఁడు చారాయణుని జూచి ''ఇది కలయో నిక్కువమో మున్నెఱుఁగను. నిక్క మనుకొన్నను ఆస్త్రీ యెవ్వరో తెలియకుంటిని. కాని యిప్పుడు

కళావతిమాటలవలన సమస్తమును దెల్లమయ్యెను. కులశీలాదులం దీకన్య నాకుఁదుల్యమయినది. ఇట్టిసతిని దైవము నాకుఁగూర్చినాఁడు. అవలీలగా నాలలనారత్నము నిఁకఁ బెండ్లియాడు టెట్లు?'' అనెను.

ఒకనాఁటియుదయమున భాగురాయణుఁ డొకచతురోపాయమునుగల్పి కళావతిని రత్నసుందరీదేవియొద్దకుఁ బంపెను. అప్పు డామె మేఖలాద్వితీయయైయున్న దేవిచెంతకుఁ బోయి యిట్లనియెను. ''మనరాజు విదూషకునిగొని మన మేఖలను మోసపుచ్చెను. ఇప్పుడు మన మాబాపనిపనికి మాఱుచేయవలయును; పార్థివతిలకుని వెలిపెట్టవలయును. నీవుతలఁచిన ఇదియొకగొప్పపనిగాదు.''

ఆమాటలకు దేవి సంతసిల్లుచు ''అట్లయిన మెచ్చుగలదది యేయుపాయము? చెప్పుము.'' అనియడిగెను. అప్పుడు కళావతి యిట్లువచించెను. ''మనరాజు భోగైకమగ్నుఁడు. అగుటచే నేమిచెప్పినను నమ్మును. కాని నిజము తెలియనేరఁడు. కావున నీవు రాజుతో నిట్లుచెప్పుము. 'చండవర్మ పుత్రికయు, మృగాంకవర్మ చెలియలునగు నొకశుభాంగికలదు. ఆమెనుపాణిగ్రహణముచేయువాఁడు సార్వభౌమత్వవిస్తారమహిమనందునని తొల్లి సిద్ధు లుపదేశించినారు. ఈసంగతి పెద్దలవలన వింటిని. ఒరుఁడు సార్వభౌముఁడననొప్పుచుండఁగా నీవు హీనుఁడవయి యుండుట నేను సహింపఁజాలను. కావున నాకన్యను నీవు పెండ్లియగుము. సార్వభౌమత్వము నీకే జరుగవలయును. అట్టులయిన నేను సార్వభౌమునిగ్రమహిషియన నఖిలనరేంద్రవల్లభాభిసేవ్యనయి

యుందును. ఏయుపాయమువలననైనను నాథునకు నభ్యుద యముకల్గించుట కులపాలికలకు నుచితధర్మము. ఆరాచ కన్నియ మాపినతల్లికూఁతురు. ఈవివాహము నేనుగావించు నది. ఈరెండుకారణములచేత నీ వామెను బరిణయమయిన నాకెట్టి అసూయయుఁబుట్టదు. ఈవిధమున నీవుచేయుట నాయభిమతములు సకలమును నెఱవేర్చుటవంటిది. ఈకార్య మున కంగీకరింపకుండుట నాచనువులెల్ల నంగీకరింపకుండుట వంటిది.' ఇట్లు నరనాథునకుఁ జెప్పి నతఁ డొడఁబడునట్లు చేయుము. అటమీఁదఁ గార్యము నేను నెఱవేర్తును. మృగాంకవర్మకు మీసకట్టులేదు. కావున అతనికి నేను ఆఁడు వేషము వేసి శృంగారించి మృగాంకవర్మ చెల్లెలని ప్రకటించె దను. నిజమైనవివాహమునకువలెనే వలయుద్రవ్యములు సమస్తమును సమకూర్పుఁడు. ఈవిధముగా మాయలుపన్ని యీవేడుకకానిని మోసపుత్తము. చారాయణుని తలయెత్తి రాకుండఁజేయుదము. మేఖలకుజరిగినపరాభవ మిట్లుతీర్చు కొందము. ఈరహస్యమును రాజు భేదింపలేఁడు. మనలను దప్పకనమ్మును."

ఆమాటలకు దేవి "అవును. నిజమే." అని ముదిత చిత్తయై కళావతినిఁగౌఁగలించుకొని పసదనమిచ్చెను. పిమ్మట నామె "కళావతీ! యీపని యభేద్యముగనిర్వహించుట కెవ్వరినిఁబంపుదము?" అనియడిగెను. అందులకు సుగుణ నిలయయగు కళావతి "ఇట్టిపనులకుఁ దగినవారినిబంపవల యును. కావున మేఖలను బుత్తెంచుము" అనెను. అప్పుడు దేవి యించుకవిచారించి "చెలీ! మేఖల యీకార్యము

నెఱవేర్పఁజాలదు. చారాయణుఁడు కోఁతి. వానిమదమును, నాఖేదమును నీవే పోఁగొట్టగలవు. నాకొఱకు నీ వీపని చేయక తప్పదు.'' అని కళావతికరములుపట్టుకొని బ్రతిమాలెను. ''ఇది రాజునకు మందుచెప్పినవారికథయయ్యెను'' అని వగపు నటించుచు కళావతి ''అట్లే చేయుదును'' అని కదలి నృపతి సన్నిధికిఁజనెను.

అపూర్వకముగఁబొడసూపిన కళావతినిగాంచి రాజు గారవించి సమీపమునఁగూర్చుండనియమించెను. పిమ్మట రాజు చారాయణునితోఁ బ్రహ్లాదమున నిట్లనియెను. ''కళావతి యపూర్వసంతోషవతియైయున్నది. ఈసంతోషమునకుఁ గారణము విననలయును.'' అప్పుడు కళావతి ''కల్యాణపుసంతోషమునుమించినసంతోషము జనులకు మఱియొకటిలేదు. అందును భూకాంతునిపెండ్లికి ముసలికి సంతసములకుఁగొఱఁతయేమి?'' యనెను. ఆపలుకులు విని సందియముతో నించుకయలరుచు మహీపాలుఁడు దాని కిట్లనియెను. ''మేఘములలోనిరహస్యమునుగూడ బ్రముచ్చిలించుకొని రాఁగలవు. అస్తగిరికిని, దామ్రపర్ణికిని సంగతి ఘటింపనేర్తువు. భూమిమీఁద నిన్నుమించినబుద్ధిమతి నెచ్చటనుజూడలేదు. క్రొత్తవిషయము లేమిగలిగినవి? పెండ్లిముద మంటివి. అది యెట్టిది? చెప్పుము.''

అందుమీఁద కళావతి భాగురాయణోపదేశమునఁ దాను దేవినిబ్రబోధించినప్రకారము సవిస్తరముగఁ జెప్పెను. రాజును, చారాయణుఁడును బ్రశంసించుకొనుచు నిది వినిరి. ఆపని ఘటింపఁబూని తానువచ్చుటకూడ కళావతి రాజున

కెఱింగించెను. పరమానందమును బొంది ధరణీకాంతుఁ డామెకు నత్యాదరమున దివ్యాంబరములుకట్టనిచ్చెను. "దేవి తోడ నీకుఁ దోఁచినట్లు చెప్పుము. ఇటమీఁదికర్తవ్యము నీకెట్లుతోఁచినట్లునడుపుము" అని చెప్పి రాజు కళావతిని వీడ్కొల్పెను. తదనంతరము కేయూరబాహుఁడు భాగురాయణునిబుద్ధివిశేషమునుగొనియాడి చారాయణునితో నిట్లుపలికెను. "ఈవిధముగా దేవి మోసపోవునా? నడుమ నెట్టివిఘ్నములును లేక ఈకార్యము సఫలమగునా? లాటనృపకన్య నిజచరిత్ర మిచట నొరు లెవ్వరు వినకుండిరా?" ఆమాటలకు చారాయణుఁడు "నన్ను వేలుపెట్టుదునని తమక మున దేవి యేదియుగమనింపదు. ఇది యవశ్యము సిద్ధించును." అని చెప్పి యూరడించెను.

అంతట కళావతి రత్నసుందరిచెంతకుఁబోయి వికసితాననయగుచు మ్రొక్కి "దేవీ! మనుజేంద్రుని నొడఁబఱచితిని. అతనిసఖుని మాయాజాలమునఁ గట్టితిని. రహస్యభేదనముగాకుండ మీఁదటిపని యొనరింపుము" అని చెప్పెను. దానికిసంతసిల్లి రాణి కళావతికి నభినవాంబరభూషణము లొసంగెను. పిమ్మట కళావతిపోయి యావిధమంతయు భాగురాయణునకువినిపించి యాతనిప్రసాదమువడసెను; మృగాంకావళి కెఱింగించి మహానందమునఁ దేలు నారాజనందనచేత మెప్పులందెను.

౧౧

వివాహమహోత్సవము

అంతిపురమున దేవి పెండ్లిపనులుసాగించుచుండెను. అప్పుడే ముహూర్తకునిరప్పించెను. అతఁడానాఁటిపూర్వాహ్ణమున నతివిశిష్టమగువివాహలగ్న మున్నదని చెప్పెను. అప్పుడు రత్నసుందరి నాఁడే వివాహమని కళావతిచేత రాజునకుఁ గబురుచేసెను. రాజందుల కనుమతించెను. ముదమంది రత్నసుందరి నగరు, పురము నలంకరింపఁదగినకర్మకారులఁ బనిచెను; మృగాంకవర్మకుఁ గాంతాలంకార మలవడఁజేయుమని యతిప్రయత్నమునఁ గళావతిని నియోగించెను; రాజునుగైసేయ నభినవప్రసాధనరచనానిపుణులగు చతురులకానతిచ్చెను. అంతట లగ్నమాసన్నమయ్యెను. అప్పుడు రాణిపంపున రాజకన్యయు, కేయూరబాహుఁడును బరిణయమండపమున నాసీనులయిరి. ఆకళ్యాణవేది కుంకుమతో నలకఁబడియుండెను. ముత్యాలమ్రుగ్గులు పెట్టఁబడియుండెను. రత్నతోరణములు కట్టఁబడియుండెను. అచ్చటఁ బుణ్యాంగనలు మంగళద్రవ్యములునించినకాంచనపాత్రికలఁ బట్టుకొని నిలిచియుండిరి. విప్రగణముచేయువేదఘోష మిన్నుముట్టుచుండెను. అట్లమరియున్న వేదిస్థలమునఁ గూర్చుండి మృగాంకావళియు, కేయూరబాహుఁడును సమంత్రకకృత్యములు క్రమమున చేయుచు హోమమొనర్చుచుండిరి. ఆసమయమున దేవియు, నాప్తపరిచారికలును హాసోద్యోగులయిరి.

ఇంతలో నచ్చటికి భాగురాయణుఁడువచ్చెను. రత్నసుందరిచేయించునుపచారములనుగ్రైకొని యుచితస్థలమున నాసీనుఁడయి మంత్రి యామెనుద్దేశించి యిట్లనియెను. "చండవర్మమహారాజుసతియైన సుధామదేవి మీపేర లేఖ పుత్తెంచెననుచు నగరిమొగసాలయందొకఁడు వేచియున్నాఁడు. వానినిబిలుచుకొనినచ్చుటకెవ్వరినైనఁబంపవలయును." అందుమీఁద దేవి పరిచారిక నొక్కతెను వానిఁగొనితేరఁబంపెను. వాఁడు వచ్చి దండప్రణామమాచరించి హరిద్రాముద్రమయినలేఖ రాణిచేతికందిచ్చెను. దేవి యాలేఖను జదివించెను. అం దిట్లుండెను.

"స్వస్తి సమస్త ప్రశస్తిసమేత సుధామమహాదేవి తన తనయకు స్వస్తి సమస్తప్రశస్తిసమేతయైపరగినరత్నసుందరికిఁ బ్రీతిని వ్రాయునదియేమనఁగా—నీ కిపుడొకచిట్టితమ్ముఁడు కలిగినాఁడు. ఇప్పుడు నీపురమునను న్న యామృగాంకవర్మ నీకుఁజెలియలుగాని తమ్ముఁడుగాఁడు. తొల్లి మాకు సుతుఁడు లేకపోవుటచేత నామెకు మగపేరుఁబ్రోయఁజేసిపెంచినాము. ఇప్పుడు నీవే యాకన్యను దగినవరునకిచ్చి పరిణయము చేయుము. ఆకన్యనుబొందినభూపతి భూమిమీఁద సార్వభౌముఁడగును. ఇది మునివరభాషితము."

ఆలేఖ నాకర్ణించి రాణి వెల్లవాఱుచుఁబిచ్చవడియెను; ముచ్చముడిఁగి మూర్ఛావివశయయ్యెను. ధైర్యము తెచ్చుకొని యప్పుడామె నిలుచుటయొకయద్భుతమయ్యెను. అట్లుండి తనలోన "ఇది యేమిచేసికొంటిని? జనులెల్లరు నాకు మతి లేదనినవ్వెదరు. సవతివచ్చినందుల కోర్చినను జనులమాటల

కోర్వరాదు.'' అనితలఁచి యామె పశ్చాత్తాపపీడిత యయ్యెను. ''ఇది విధికృతము. దీనికి సధైర్యమునొంద కుండుటయే మేలు''అని మెచ్చునకుధైర్యము దెచ్చుకొని రత్న సుందరి యవికారమైయుండెను. జను లితరులు చెప్పెడి మాటలునమ్మి తమ రవి తెలిసికొనలేక, కార్యమూలమెఱుఁగక యొరులనువంచింపఁగోరి రత్నసుందరివలెఁ దమకుఁదామే వంచితులగుదురు.

భాగురాయణుఁడు తనయుపాయము సఫలమగుటకుఁ బ్రియమందెను. రహస్యమును వెలిఁబుచ్చక యితరులసాయమునఁ గార్యములన్నిఁటిని జనులు నేర్పరియైనభాగురాయణుని వలె నెఱవేర్చుకొనవలయును.

౧౨

కేయూరబాహుని రాజ్యపాలనము

వివాహానంతరము కేయూరబాహుఁడు మృగాంకావళితోఁ గూడి కర్పూరకస్తూరికాపరిమళకరండములవంటి రత్నహర్మ్యములయందు నివసించుచు, కోకిలకీరాదికోలాహలమునవిలసిల్లు నుద్యానవనములందు విహరించుచు, మత్తకేకులకునృత్తరంగములయిన కేళిశైలములయందు క్రీడింపుచుఁ, బరిమళకదళికాప్రాప్తలతాశ్రేణి సమరుదీర్ఘికలతీరములయందు వినోదింపుచు లబ్ధమనోరథుఁడయి యభిమతసుఖములఁ దేలుచుండెను. అట్లని యతనిని గామినీలోలుఁడనుటకు వీలులేదు.

తేజస్వియగు నాతఁడు ఆజ్ఞచేతనే శత్రువులసాధించును. లోకనిందకుఁ జాలవెఱచును. అరులనైన నొవ్వఁగొనఁడు. భృత్యులఁ జెఱపఁడు; వారుచేసిన గొప్పకార్యములను మఱచిపోఁడు. కాని తప్పుగలిగిన శిక్షించు ధర్మరతుఁడు. ఇచ్చినయీఁగి మగుడఁగొనని సత్యవాది. క్రౌర్యము, లోభము, జాడ్యము, కపటము, వ్యసనములు—వీనిపొంతఁబోవఁడు. ఆయమెఱిఁగి వ్యాయముచేయును. అతనికిఁ గలగుట, ఉబ్బుట, ఏమఱుట, భయమునొందుట, మూర్ఛించుట, చలించుట—అనుదుర్గుణములు లేవు. ఇంద్రియవశ్యుఁడుగాక తేజస్వి, ధర్మరతుఁడు, సత్యవాదియునయి ఆతఁడు సుజనులచే

వినుతులనందెను. రాజధానీనగరమువలెనే యాతఁడేలు భూమియంతయుఁ దెలివినొందెను. 'ఇది మరుదేశము, ఇది జాంగలరాష్ట్రము, ఇది సమతలము. ఇచ్చటిభూములు సారవంతమయినవి, ఈభూమి సారము లేనిది, ఇచ్చట కొండలున్నవి, ఇచ్చట నేరు లున్నవి, ఇది యడవిప్రదేశము' అని ఆతఁడు తానుపాలించుదేశమునంతను గుర్తెఱిఁగియుండెను. ఒక్కొక్కకాలమున కిక్కడ దుర్గమునకు వినియోగమేర్పడునని ఆతఁడు అవసరమయినతావులనెల్ల క్రొత్తదుర్గముల నేర్పఱచెను. ఇదివఱకేఉన్నదుర్గముల బలుపుచేసెను. సమీపభూపతులలో బలవంతుఁడెవ్వఁడో, బలహీనుఁడెవ్వఁడో, మిత్రుఁడెవ్వఁడో, శత్రుఁడెవ్వఁడో తెలిసికొని చతురుపాయముల వారిని జక్కఁజేయుచుండెను. రాజు, మంత్రి, దుర్గము, రాష్ట్రము, వనము, సుహృదులు, బలము—ఇవి సప్తాంగములనియెఱిఁగి యాతఁడు వానినిరక్షించెను.

స్త్రీలౌల్యమున సింహబలుఁడు చెడెను; జూదముచేత ధర్మరాజును, నలుడును గష్టములనొందిరి; అధికపానాసక్తి యాదవులు నశించిరి; వేఁటతగులున పాండురాజును, దశరథమహారాజును జెడిరి; పలుకుప్రల్లదమునఁ బౌరవులు పాడయిరి; పరుసనిదండమున జరాసంధుఁడు చేట్పడియెను; అప్రయోజననిఖిలార్థపరిత్యాగమున హరిశ్చంద్రుఁడు భ్రష్టత్వమొందెను. కావున సప్తవ్యసనములపొంతఁబోరాదని కేయూరబాహుమహీనాయకుఁడు వానినివర్జించి ధరాపాలనముచేసి సార్వభౌమత్వమందెను; ఎల్లెడ నెల్లరు బొగడనెగడెను.

ఆధరణిపతికి శస్త్రమే బుద్ధి; సప్తాంగములే శరీరము; కార్యయత్నరహస్యరక్షణమే జోడు; చారులే దృష్టులు; సూతజనమే ముఖము, ధర్మవర్తనమే ప్రాణము.

సార్వభౌమత్వమంది కేయూరబాహుమహీనాథుఁడు ప్రజాపరిపాలనముచేయుచుండ నాతని రాజ్యమున జనులు వృత్తులుకలిగి, కలుములఁబొదలి ధన్యులయిరి; అత్యుత్తమ ధర్మకార్యములనొంది వసుంధర సర్వదానసంపత్తి వహించెను. ధర్మము కృతయుగమునందువలె నాలుగుపాదముల నడచెను; జనులకు గేహములందు నభీష్టవస్తువులు తామరతంపరలయ్యెను.

